

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
ÚSTAV SLAVISTICKÝCH A VÝCHODOEVROPSKÝCH STUDIÍ

ve specializaci - ukrajinistika

Jindra Poláčková
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Číslovky jako slovní druh v současné ukrajinštině
Numerals as a word class in present Ukrainian language

Vedoucí práce: PhDr. Věra Lendělová, Csc.

Rok podání: 2008

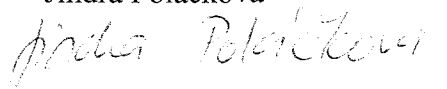
Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně za použitím uvedené literatury.

V Praze, dne 5. 6. 2008

Podpis: Poláčková Jindřiška

Mé srdečné poděkování patří paní doktorce Věře Lendělové za její pomoc, motivaci,
trpělivost a podporu při psaní této bakalářské práce.

Jindra Poláčková

A handwritten signature in cursive script, reading "Jindra Poláčková".

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Vývoj klasifikace číslovky a její zařazení mezi slovní druhy.....	2
2.1. Slovní druhy.....	5
2.2. Číslovka v systému slovních druhů podle K. H. Horodenské.....	7
2.3. Morfologické zvláštnosti číslovky.....	10
2.4. Struktura číslovek.....	11
2.5. Číslovka v systému slovních druhů podle I. R. Vychovance.....	13
3. Historický význam číslovky a její vývoj v porovnání se slovanskými jazyky.....	19
3.1. Dávný význam číslovek v ruštině.....	19
3.2. Druhov é číslovky.....	20
3.3. Neurčité číslovky.....	24
3.4. Dělení číslovek.....	25
3.5. Skloňování číslovky <i>dva</i>	25
3.6. Skloňování číslovek <i>tři a čtyři</i>	26
3.7. Skloňování číslovek <i>pět – dvacet, třicet, padesát, šedesát, sedmdesát, osmdesát</i> ...30	
3.8. Skloňování číslovek <i>jedenáct – devatenáct</i>	32
3.9. Skloňování číslovek <i>dvacet a třicet</i>	34
3.10. Skloňování číslovek <i>padesát, šedesát, sedmdesát a osmdesát</i>	36
3.11. Skloňování číslovky <i>čtyřicet</i>	37
3.12. Skloňování číslovky <i>devadesát</i>	38
3.13. Skloňování číslovky <i>sto</i>	40
3.14. Skloňování číslovek <i>dvěstě – devětset</i>	41
3.15. Skloňování číslovek <i>tisíc, milión a miliarda</i>	43
3.16. Složené číslovky.....	44
3.17. Zlomky.....	45
4. Závěr.....	49
5. Seznam zkratek.....	53
6. Seznam literatury.....	56

1. Úvod

V této práci bych se chtěla věnovat číslovkám a jejich zařazení v rámci slovních druhů, historickému vývoji, srovnání se slovanskými jazyky, zejména s češtinou a ruštinou, a jejich použití v současné spisovné a hovorové ukrajinštině a jejích dialektech.

Nejdříve se chci zaměřit na jednotlivá kritéria, podle kterých lze definovat slovní druh, na základě nichž chci zjistit, je-li možné vymezit číslovku jako autonomní slovní druh či nikoliv. K číslovkám se vyjádřilo bezpočet současných lingvistů a lingvistů 19. a 20. století. Proto bych chtěla zmapovat a prezentovat jejich koncepce a pohledy na číslovku a její existenci jako samostatného slovního druhu. Názory lingvistů se liší podle náhledu na číslovku a je těžké najít jednotný postoj, proto se pokusím představit různé koncepce lingvistů, v nichž představují svůj pohled na vymezení číslovky v rámci slovních druhů.

Koncepce budu srovnávat ze synchronního (I. R. Vychovanec, I. K. Kučerenko, K. H. Horodens'ka) a diachronního hlediska (A. A. Potebnja, I. Verchrats'kyj, J. O. Dzendzelivs'kyj, I. P. Pankevič). Budu vycházet z práce Potebni, která je stále aktuální a zasluhuje si pozornost i v dnešní době. Jeho práce obsahuje obrovský ilustrativní materiál, vrací se k němu i současní lingvisté a ověřují platnost jeho postulátů.

Pro tuto práci jsem zvolila srovnávací postup; při popisu číslovky v každém ze srovnávacích jazyků se budu snažit o komplexní přístup. Představím pohled na číslovku z hlediska sémantického a gramatického a pokusím se najít společné rysy a typologické odlišnosti ve slovanských jazycích. Zaměřím se na jevy, které jsou pro číslovku centrální, ale nevyhnu se ani jevům, jež jsou na periférii, avšak pro číslovku nesmírně důležité.

V práci se též pokusím zachytit historické užití a vývoj číslovky z gramatického a sémantického hlediska ve slovanských jazycích, k němuž použiji písemných památek, beletrií, současných textů a gramatik, a pokusím se zmapovat její vývoj a historický vliv na současné číslovky, její užití ve spisovném jazyce i dialektech a změny v jejím paradigmatu.

2. Vývoj klasifikace číslovky a její zařazení mezi slovní druhy¹

K číslovkám a jejich vzniku a původu se vyjádřilo již bezpočet známých a vážených lingvistů, jejichž úvahy se většinou ubíraly k otázkám, z jakých slovních druhů vychází číslovky, vydělení číslovek a jsou-li číslovky schopny samy o sobě tvořit samostatný slovní druh.

M. V. Lomonosov² vydělil číslovky ve zvláštní skupinu jmen vedle podstatných jmen a přídavných jmen. O. Ch. Vostokov³ zařazoval číslovky mezi přídavná jména, naopak M. I. Hreč⁴ mezi podstatná jména a přídavná jména. Až H. P. Pavs'kyj⁵ vymezil číslovky jako samostatný plnovýznamový slovní druh.

V období od poloviny 19. století až do počátku 20. století mnoho lingvistů a vědců zabývajících se gramatikou z různých škol definují mnoha způsoby slovní druhy, a číslovku vydělují jako plnovýznamový nebo pomocný slovní druh.

Průvrženci psychologického směru (A. A. Potebnja, O. O. Šachmatov, V. O. Borodyckyj)⁶ udělali veliký krok ve studiu číslovky a vyznačili ji jako samostatný slovní druh, avšak neurčili její místo v systému slovních druhů, neboť stejně jako jejich předchůdci (I. I. Davydov, F. I. Buslaev)⁷ vymezovali číslovku podle významového principu.⁸

Zcela odlišnou cestou v klasifikaci slovních druhů se vydali představitelé „formální“ školy (F. F. Fortunatov, M. M. Peterson, O. M. Peškovs'kyj)⁹. Základem jejich klasifikace byl morfologický princip. Vůbec nedali číslovce právo být samostatným slovním druhem, zbavili ji vnitřní jednoty a vůbec nevěnovali pozornost jiným příznakům číslovky.

¹ Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 15

² Ломоносов, М. В.: *Российская грамматика*, Спб., 1755, с. 101-104

³ *Русская грамматика Александра Востокова по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная*, 3-е изд., Спб., 1838, с. 66-68, 252-253

⁴ Греч, Н. И.: *Практическая русская грамматика*, Спб., 1827, с. 105-111

⁵ Павский, Г. П.: *Филологические наблюдения над составом русского языка*, Рассуждение второе. Б. Отд-ние 2-е. Об именах прилагательных, числительных и о местоимениях, 2-е изд., Спб., 1850, с. 179-249

⁶ Citováno podle: Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 16

⁷ Тамtéž, s. 16

⁸ Бородинский, В. А.: *Общий курс русской грамматики*, 5-е изд., М.; Л. 1935, с. 106, 159-160

⁹ Citováno podle: Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 16

O. M. Peškovs'kyj¹⁰ a M. M. Peterson¹¹ se dokonce vyhýbali slovu „číslovka“ a řadili ji mezi podstatná a přídavná jména. Takže formální gramatika zamezila morfologické samostatnosti číslovky.

V pozdějších bádáních formálního charakteru, kdy se vymezovala slova v rámci slovních druhů podle jejich syntaktického příznaku (jejich zvláštní funkce ve struktuře věty), číslovkám nebyl dán ani status slova. Zejména J. Kurylowicz¹² nahlížel na základní číslovky jako na morfémy. Je pravdou, že syntaktická rovina zaujímá hlavní místo v hierarchii jazykových úrovní, přesto absolutizovat syntaktické příznaky a zcela nebrat zřetel na sémantické příznaky při klasifikaci jejich jazykových jednotek je neopodstatněné, vždyť různé syntaktické funkce slovních druhů jsou následkem jejich neshodných nominativních významů, jejich různých referentních vztahů. Číslovky jsou plnovýznamové jednotky se statusem slova, neboť, stejně jako jiná plnovýznamová slova, mají vlastní nominativní funkci.

V otázce skladby číslovek zaujali lingvisté různé pozice. Někteří z nich (M. V. Lomonosov, O. O. Šachmatov)¹³ vedle základních číslovek vydělovali skupinu řadových číslovek na základě toho, že číslovky ukazují na uspořádání předmětu při počítání. Jiní (F. I. Buslaev, A. A. Potebnja, O. M. Peškovskyj)¹⁴ považovali řadové číslovky za přídavná jména na základě shody zejména jejich lexikálně-sémantických, morfologických a syntaktických příznaků.

Sovětská lingvistika se snažila najít univerzální principy analýzy jazykového materiálu, které by bylo možné použít nesporně, logicky a jasně při rozdělení lexikálních jednotek na slovní druhy. Z mnoha i naprosto odlišných pokusů klasifikovat jazykové jednotky v sovětské lingvistice si získala uznání ta klasifikace, kde autoři nahlíželi slovní druhy jako lexikálně-gramatické skupiny slov a dělili je podle souhrnu různorodých příznaků: a) lexikálního významu; b) morfologických

¹⁰ Převzato z: Пешковский, А. М.: *Русский синтаксис в научном освещении*, 7-е изд., М. 1956, с. 437

¹¹ Петерсон, М. Н.: *Русский язык*, М.; Л. 1952, с. 24-31. Згодом М. Н. Петерсон змінив свої погляди на класифікацію слів за частинами мови і числівникам відводив особливе місце за значенням, морфологічними і синтаксичними ознаками. /Див.: Петерсон М. Н.: *О частях речи в русском языке*, в кн.: *Вопросы грамматического строя*, М. 1955, с. 186

¹² Курилович, Е.: *Очерки по лингвистике*, М. 1962, с. 67

¹³ Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 17

¹⁴ Тамтєж, с. 17

zvláštností – systému specifických gramatických kategorií; c) syntaktické funkce. O tyto principy se obecně opírá klasifikace slovních druhů, která byla popsána v základní monografii V. V. Vinogradova - Ruský jazyk.¹⁵ V systému sedmi slovních druhů číslovka zaujímá místo zvláštního plnovýznamového slovního druhu, který je charakterizován významem čísla a kvantinty, má svoje gramatická specifika (absence gramatických kategorií rodu a čísla), opozice přímých a nepřímých pádových tvarů, jasné zvláštnosti ve vztahu s podstatnými jmény, roztržštěný systém ohýbání slov.¹⁶

Avšak tento pokus dělení jazykových jednotek na slovní druhy neodstranil rozpory v doposud známých klasifikacích, neboť komplexní analýza neměla univerzálního užití. Na základě třech konstruktivních příznaků můžeme vydělit jen čtyři lexikálně-gramatické skupiny, a těmi jsou podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce. Ostatní lexikální jednotky mají například pouze jeden z příznaků a nebo jiný vlastní příznak. Číslovky patří k těm slovním druhům, které mohou prokázat jen jeden, případně dva z konstruktivních příznaků. Číslovky jsou spojovány ve zvláštní skupinu slov díky přítomnosti nominativní funkce a kvantitativnímu významu.

Nominativní funkce u číslovek je velice svérázná. Číslovky nazývají buď abstraktní matematické množství, číslo nebo kvantitu něčeho. Kvantita jako taková v reálném světě neexistuje, je to pouze abstraktní kategorie lidského myšlení. Z toho logicky vyplývá, že referentní sféra číslovky není předmětná. Avšak v objektivní skutečnosti existují kvantitativní vztahy mezi předměty, což dokazuje vztah mezi číslovkami a světem a předměty v něm. Tento typ referentního vztahu číslovek dokazuje odpovídající nominativní funkci, a to numerativní (název abstraktního matematického čísla) a kvantitativní (pojmenování množství něčeho). Základní funkcí číslovek je pojmenování vztahu předmětů a množství v reálné skutečnosti, tedy kvantitativní funkce. Numerativní funkce je historicky druhotná, protože čistě kvantitativní vztah je obecný odraz v lidském myšlení, který existuje na základě vztahů mezi kvantitou a předměty.

Zda-li je možné zařadit číslovky mezi slovní druhy, je nejprve

¹⁵ Виноградов, В. В.: *Русский язык*, М. Л. 1972, с. 38-44

¹⁶ Tamtéž, s. 288-316

nutné si vymezit kritéria, dle jakých klasifikujeme pojem slovní druh, a poté posoudit, zda-li číslovky můžeme řadit mezi slovní druhy či nikoliv.

2.1. Slovní druhy¹⁷

Mezi základní gramatické pojmy řadíme pojem slovní druh. Tento pojem začal být používán v gramatice jako vědě již před několika stoletími bez náležitého odůvodnění a i v dnešní době se tento pojem používá bez dostačujícího vysvětlení. Jasným svědectvím je výsledek diskuze na téma „slovní druhy“, která byla provedena Institutem lingvistiky AV USSR¹⁸ v červnu 1954, kde se přednášející neshodli v charakteristice principů klasifikace slov jako slovních druhů, takže nemohla vzniknout žádná jednotná teze.

Jeden z přednášejících popsal problém slovních druhů jako „věčný problém“ a připustil možnost vyložit tento problém z různých úhlů pohledů.

Je nutno poznamenat, že ještě dávno předtím v roce 1936, jak vyplývá z monografie N. J. Marra¹⁹, problematika číslovky se nachází v centru badatelského zájmu mnohých sovětských lingvistů, např. N. N. Poppeho (mongolista), L. P. Jakubinského (indoevropceista) atd. Je to dáno předně její sémantikou jakožto hlavním relevantním rysem při vymezení slov s kvantitativním významem do jedné společné skupiny, což se projevuje bohatými sémantickými vztahy, nejen ve slovanských ale i jiných jazycích, a rovněž jejím specifickým a nezastupitelným postavením v oblasti ekonomických vztahů. Číslovky vždy hrály důležitou roli v obchodních vztazích, proto jsou zajímavé nejenom z čistě lingvistického, ale i sociolingvistického hlediska.

Problém slovních druhů je správně nazvaný „věčným problémem“ ne z toho důvodu, že by předpokládal kromě tradičních názorů možnost věčného vykládání tohoto problému a různé názory na něj, ale proto, že během celé dlouhé existence gramatické teorie nebylo nalezeno uspokojivé řešení tohoto problému.

V otázce o podstatě slovních druhů jako jazykového jevu, jehož

¹⁷ Кучеренко, І. К.: *Теоретичні питання граматики української мови, Морфологія*, Видавництво Київського університету, 1961, с. 48

¹⁸ Інститут мовознавства АН СРСР

¹⁹ Марр, Н. Я.: *Основные вопросы языкознания*, Государственное социально-экономическое издательство, Москва 1936, с. 5

studiem se zabývá gramatika, je jasné jen to, že slovní druh je skupina slov. Reálná definice by vyžadovala vytyčení nejzákladnějšího rysu či zvláštnosti, která je typická pro něj jako jevu gramatického.

Současné gramatiky definují slovní druh jako „skupiny slov spojených blízkým lexikálním významem, stejnými nebo podobnými formálními příznaky a shodnou rolí ve větě.“²⁰ Jiné definice, které se vyznačují detailnější konkretizací druhových rysů, jsou v základě stejné.

Definice zdůrazňuje, že slovní druhy se definují a rozdělují podle těchto příznaků:

- a) podle lexikálního významu ve spojení s gramatickým;
- b) podle syntaktické funkce;
- c) podle stavby slova, tedy podle afixů, které slovo formují v závislosti na ohýbání slov.

Pouze souhrn těchto příznaků, tedy sémantických a syntakticko-morfologických kritérií, jasně ukazuje hranici mezi jednotlivými slovními druhy. Dokonce i v případě, že jednotlivé příznaky chybějí (to se, například, týká skloňování nesklonných podstatných jmen). Pak ty, které zůstávají, jsou dostatečné pro gramatickou definici slova.²¹

Můžeme říct, že každý slovní druh se vyznačuje na základě jednoho, ale mnohovýznamového – trojvýznamového kritéria, které obsahuje příznaky lexikální (sémantické), morfologické a syntaktické (funkční). To jsou vnější kritéria. Ale ve skutečnosti trojjedinné kritérium se používá svérázně, přímo řekněme - jednostranně. Pokud máme takovéto příznaky ve slovech, která jsou spojena s podstatným jménem či slovesem, pak pro zájmeno a číslovku se jako určující jeví pouze sémantika. To je vidět na definici slovních druhů: „Числівник – це клас слів, які є назвою вираженої в числах кількості предметів, а також їх порядок при лічбі“²², a také „слів, у яких кількісні поняття виражені з допомогою чисел, тобто загальноприйнятих одиниць рахунку.“²³ Jiné příznaky, vyjádřené kritériem, nemohou být

²⁰ Курс сучасної української літературної мови, за ред. Л. А. Булаховського, т. I, К. 1951, с. 295.

²¹ Див. Також «Современный русский язык», Морфология. вид. Моск. Універс., 1952; Финкель, А. М., Баженов, А.М.: Современный русский литературный язык, «Радшкола», К. 1951, с. 168.

²² Галкина – Федорук, Е. М., Горшкова К. В., Шанский, Н. М.: Современный русский язык, Учпедгиз, 1957, с. 196

²³ Современный русский язык, Морфология, изд-во МГУ, 1952, с. 219.

charakteristickými pro takovou skupinu slov, neboť „syntaktické funkce základních číslovek jsou různé“²⁴, a typickou funkcí řadových číslovek je „vyjádření přívlastku“²⁵ - funkce, která nemůže být pro číslovku charakteristickou, neboť je příznačná pro přídavné jméno.

Takže prakticky jeden slovní druh se vymezuje na základě jedněch příznaků, a druhý - na základě jiných, nehledě na to, že chybí ty příznaky, které byly základem vymezení prvního slovního druhu. Každý slovní druh se vymezuje ne „souhrnem“ příznaků, který je obsažen v trojjedinném kritériu, ale v podstatě jedním z těchto příznaků. Pro každý slovní druh je jeden z příznaků určující, hlavní. Prakticky tradiční kritérium existuje v teorii samo o sobě, a každá část jazyka má „svoje“ kritérium, do jehož obsahu vchází její hlavní děj, určující, nejvýraznější příznak.²⁶

Nyní bych se chtěla věnovat zařazení číslovky mezi slovní druhy, zda-li je možné ji mezi ně zařadit a na základě jakých příznaků.

Zajímavou klasifikaci číslovky v systému slovních druhů uvádí Bezpojasko, Horodens'ka a Rusanivskyj v Gramatice ukrajinského jazyka, kde označují číslovku za plnovýznamový slovní druh a vyzdvihují její kvantitativní funkci, avšak zdůrazňují, že ne všechna slova vyjadřující kvantitu můžeme zařadit mezi číslovky. Z gramatických kategorií vyzdvihují kategorii pádu, která je oproti jiným slovním druhům daleko pestřejší. A odmítají samostatnou syntaktickou funkci číslovky ve větě.

2.2. Číslovka v systému slovních druhů podle K. H. Horodenské²⁷

V heterogenní klasifikaci, v její tříaspektní variantě, do které patří význam slova, jeho funkce ve skladbě věty a morfologické zvláštnosti, se číslovka vymezuje ve zvláštní slovní druh ne kvůli splnění všech různých příznaků jako podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso a příslovce, ale jen díky jednomu z příznaků, a to příznaku sémantickému. „Naprosto diametrálně odlišná je pozice, podle které se číslovka podle sémantických, syntaktických a morfologických příznaků řadí do systému

²⁴ Тамтєж, с. 224

²⁵ Тамтєж, с. 224

²⁶ Кучеренко, І. К.: *Теоретичні питання граматики української мови – Морфологія*, Видавництво Київського університету, 1961, с. 50

²⁷ Безпояско, О. К., Городенська, К. Г., Русанівський В. М.: *Грамматика української мови. Морфологія: Підручник*, Либідь, Київ 1993, с. 142

slovních druhů. Lingvisté, kteří číslovku nepovažují za samostatný slovní druh, ji řadí mezi slova nebo lexikální morfémy.²⁸

Zvláštní skupinu slov tvoří číslovky, jež spojuje existence nominativní funkce - numerativní pojmenování abstraktně-matematického čísla, a kvantitativní - pojmenování množství předmětů. Pro číslovku je hlavní kvantitativní funkce, tedy funkce vyjádření vztahu mezi kvantitou a předměty reálné skutečnosti. Numerativní funkce je historicky sekundární, protože čistě množstevní vztahy jsou obecným odrazem v myšlení člověka objektivně existujících vztahů mezi kvantitou a předměty.

Číslovka je plnovýznamový slovní druh, který označuje množství předmětů (přesné nebo ne přesně vyznačené) a abstraktně-matematické množství: двадцять студентів, дві третіх доби, багато друзів, декілька місяців; від ста відняти сорок – шістдесят; п'ять помножити на десять – п'ятдесят; корінь кубічний з дев'яти – три.

Ne všechna slova, která mají význam kvantitativní, patří k číslovkám. Vně systému současných číslovek bývají podstatná jména vyjadřující množství: пара, десяток, дюжина, сотня, a také podstatná jména, která jsou ekvivalenty zlomků: четверть, треть, половина, десятин. Vyskytují se jako dubletní názvy množství různých číslovkových pojmů. Porovnejte: десяток a десять, дюжина a дванадцять, сотня a сто, половина a одна, треть a одна треть atd.

Zvlášť stojí i ta podstatná jména, která byla utvořena sufixací od číslovek: одиниця, двійка, трійка, четвірка, п'ятірка, шестірка, сімка, дев'ятка atd.

Mezi současné číslovky nepatří ani slova typu перший, другий, третій apod., která byla dříve klasifikována lingvisty jako řadové číslovky. V.V. Vinogradov²⁹ je jako první zařadil do zvláštní skupiny přídavných jmen, protože stejně jako přídavná jména vyjadřují příznak předmětu, přičemž ve vztahu k řadovému místu, jaké zaujme daný předmět mezi jinými stejnými předměty, mají nesamostatné gramatické

²⁸ див.: Курилович, Е.: *Очерки по лингвистике*, М. 1962, с. 67;

Вихованець, І. Р.: *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*, К. 1988, с. 30-34.

²⁹ Виноградов, В.В.: *Русский язык: Грамматическое учение о слове*, М. 1986, с. 611-624

kategorie rodu, čísla a pádu a ve větě plní syntaktickou funkci přívlastku. Porovnejte: п'ятий день a весняний день, третя зміна a нічна зміна, шосте відро a цинкове відро.

Číslovka je morfologicky osobitou třídou slov, protože se neklasifikuje podle rodu ani čísla. V procesu formování, pokud je oddělíme od podstatných a přídavných jmen, zjistíme, že jejich gramatické kategorie rodu a čísla se neutralizovaly. Rodové příznaky mají pouze číslovky нуль (mužský rod), один (mužský rod), одна (ženský rod), одно, -е (střední rod), мільйон, мільярд, трильйон (mužský rod), тисяча (ženský rod) apod. Rodové rozdílnosti u číslovek два-дві, обидва-обидві, півтора-півтори byly zachovány pouze v 1. a 4. pádě. Gramatickou kategorii čísla obsahuje pouze číslovka один, v množném čísle – одні (i když tento tvar se v daném významu používá velmi omezeně).

Z gramatických kategorií mají číslovky pouze kategorii pádu, přesto tato kategorie nemůže být považována za osobitou ve vztahu k číslovkám, neboť je vlastní také podstatným a přídavným jménům. Kromě toho, kategorie pádu u číslovky má svou specifiku v porovnání s touto kategorií u podstatného a přídavného jména, která spočívá hlavně v pestrosti a paradigmatickém rozvětvení systému číslovek.

Číslovka nemá prvotní syntaktickou funkci podmíněnou jejím lexikálním významem. Ve struktuře věty vystupuje v syntaktických pozicích jiných slovních druhů a dubluje jejich funkce. Schopnost číslovky být užívána v nevlastních pozicích vyplývá přímo z její sémanticko-syntaktické role. Pokud číslovka označuje číslo (numerativní funkce), vystupuje v roli podmětu a valenčního vedlejšího větného členu – předmětu (Десять помножити на сто - тисяча) nebo v přísudkové pozici (Два плюс три - п'ять). Tudíž numerativní užití číslovky hraje v tvoření věty konstitutivní roli.

V kvantitativní funkci se číslovka vždy používá v přisubstantivní pozici, ale to neznamená, že supluje prvotní funkci přídavného jména. Kvantitativní příznak číslovky má jiný charakter. To se projevuje především v tom, že číslovka pouze modifikuje význam množného čísla vyjádřeného substantivem (porovnejte: хлопці a п'ять хлопців). Za druhé, číslovka řídí substantivum v 1. a 4. pádě, a tudíž nevstupuje s ním

do atributivního vztahu. Číslovka tvoří se substantivem sémanticko-funkční jednotu, která zastupuje (supluje) funkci substantiva a slovesa. Například: *П'ять бригад працює* (pozice podmětu), *Авангард заводу – н'ять його бригад* (pozice přísudku), *Прораб зібрав н'ять бригад* (pozice vedlejšího větného členu – předmětu). V nepřímých pádech číslovka formuje atributivní vztahy se substantivem, ale i v této pozici dubluje provotní (atributivní) funkci přídavného jména. Porovnejte: *На заводі немає н'яти бригад*; *Завдання доручили н'яти бригадам*; *Керівництво зустрілося з н'ятьма бригадами*; *У н'яти бригадах працюють ветерани*.

Výraznou gramatickou kategorií číslovek je bezesporu kategorie pádu, které bych nyní chtěla věnovat trochu pozornosti. A poté také specifické struktura číslovky, díky níž se číslovka odlišuje od ostatních slovních druhů.

2.3. Morfologické zvláštnosti číslovky³⁰

Číslovka je morfologicky osobitou třídou slov, v níž došlo k neutralizaci kategorií rodu a čísla zděděné od podstatných a přídavných jmen a ponechala si pouze jednu gramatickou kategorii – kategorii pádu. Zachováním si skloňování, číslovka neztratila spojení se jmény a nestala se přídavným jménem. Proto pád u číslovky je specifický v porovnání s touto morfologickou kategorií u podstatného a přídavného jména. To se projevuje především u dost rozvětveného systému ohýbání slov, což je podmíněno genetickými vztahy číslovky s různými skupinami slov. V ukrajinštině ztratila skloňování pouze číslovka *півтора-півтори*. Dvoupádový systém skloňování mají pouze číslovky *дев'яносто*, *сто*, *сорок*. Zbytek pádových paradigmát náleží do tří a čtyřpádových. Porovnejte: *п'ять*, *п'яти*, *п'ятьма*; *чотири*, *чотирьох*, *чотирьом*, *чотирма*.

Podle charakteru prostředků vyjádření pádových tvarů v systému ohýbání slov u číslovek vydělujeme devět typů pádových paradigmát.

- 1) skloňování číslovky *один* (*одна*, *одно(-е)*, *одні*)
- 2) skloňování číslovek *два*, *три*, *чотири*
- 3) skloňování číslovek od *п'яти* do *десять* a všech číslovek na *-дцять* a *-десят*

³⁰ Безпояско, О. К., Городенська, К. Г., Русанівський В. М.: *Граматика української мови. Морфологія: Підручник*, Либідь, Київ 1993, с. 149

- 4) skloňování číslovek сорок, дев'яносто, сто
- 5) skloňování číslovek двісті-чотириста a číslovek na -сто
- 6) skloňování číslovek тисяча, мільйон, мільярд
- 7) skloňování hromadných číslovek
- 8) skloňování zlomků
- 9) skloňování neurčitých číslovek

2.4. Struktura číslovek³¹

Číslovky se od ostatních slovních druhů liší svou specifickou strukturou. Je to určitý systém, který je uzavřený; pro číslovky není charakteristické nové tvoření slov. Současné číslovky jsou výsledkem různých historických procesů a změn, kterými prošly jednotlivé kořeny podstatného, přídavného, zájmenného a příslovečného původu. Proto v základní charakteristice struktur v současné číslovce je mnoho kořenů, které zaznamenaly ty či jiné matematické operace, díky čemuž se zformovaly odpovídající názvy čísel. Podle množství a zvláštností kořenů dělíme číslovky na *прості* (jednoduché), *складні* (složené jednoslovné) a *складені* (složené několikaslovné).

a) Jednoduché číslovky se utvořily z jednoho kořene. Jsou to:

1. Názvy čísel první desítky (один – десять), сто, сорок, тисяча a přejatá slova нуль, мільйон, мільярд.
2. Hromadné číslovky обое, двоє, троє, четверо, п'ятеро, шестеро, семеро, восьмеро, дев'ятеро, десятеро, a také od nich odvozené číslovky se sufixem -к- (двійко, трійко, четвірко, п'ятірко aj.) a jejich zdrobnělé varianty (двоєчко, троечко).
3. Neurčité číslovky кілька, декілька, багато, небагато, мало, чимало, немало.

b) Složené jednoslovné číslovky se utvořily na základě dvou kořenů číslovek, které byly ve skladbě slovního spojení různého charakteru. Mezi složené jednoslovné číslovky patří:

1. Čísla v druhé desítce (одиннадцять – дев'ятнадцять). Tato čísla se utvořila ve staroruštině přičítáním, např.: одинъ на десятиє, два на десятиє atd. Taková slovní spojení přesně označovala один, два atd. на десяткові (зверх десятка, понад

³¹ Безпояско, О. К., Городенська, К. Г., Русанівський, В. М.: *Граматика української мови. Морфологія: Підручник*, Либідь, Київ 1993, с. 153

десяток).

U číslovky десять zaznamenaly změny oba dva skladební komponenty. Druhý komponent десяти ztratil samostatný přízvuk a zaznamenal fonetickou redukci. Samohláska /e/ u koncovky a kořene se nejprve zredukovala a potom úplně zanikla: десяти → дьсiать → десять. Zvuk /c/ se díky asimilaci přeměnil na /ц/, souhláska /t/ zůstala měkkou, neboť zredukováná samohláska na konci slova byla samohláska přední: десять → дцять (ortoepický tvar - ц'ат' či ц'ц'ат'). První

komponent – tvary číslovek од одного до чотирьох – zaznamenal unifikaci genitivních tvarů. Skladební komponenty takovýchto slovních spojení se zredukovaly do jednoho tvaru.

2. Názvy desítek двадцять, тридцять, п'ятдесят – вісімдесят, дев'яносто. Primárně tyto číslovky byly také slovními spojeními, která obsahovala dvě čísla: jednotku v prvním pádě, která ukazovala na množství desítek, a číslovku десять v 1. pádě duálu či plurálu množného čísla (дѣва десяти, три десяти) nebo v 2. pádě množného čísla (пять десятиъ). Tento způsob sloučení čísel se nazýval násobením. Číslovka дев'яносто je novotvar ze staroruštiny.

3. Názvy stovek двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот. Tyto číslovky se utvořily, stejně jako desítky, násobením, kdy se spojovaly názvy jednotek, které označovaly množství stovek a číslovka сто v 1. pádě duálu (дѣвѣ сътъ), množného čísla (три съта, чѣтыри съта) a nebo ve 2. pádě množného čísla (пять сътъ, шѣсть сътъ, девіать сътъ). Složené komponenty těchto slovních spojení čísel se sloučily do jednoho slova.

4. Hromadné číslovky обидва, обидві; одинадцятєро - дев'ятнадцятєро, двадцятєро, тридцятєро. Tvary обидва, обидві jsou utvořeny násobením, kdy se spojily tvary hromadné číslovky оба (mužský rod) a обѣ (ženský rod) s tvary základní číslovky два: обадѣва - mužský rod, обѣдѣвѣ ženský a střední rod.

5. Zlomkové číslovky півтора, півтори, півтораста. V jejich

základě je slovní spojení utvořené ze slova полъ (половина) a tvaru 2. pádu jednotného čísla řadového přídavného jména въторъ (вътора) (porovnejte: полъ вътора (mužský rod), полъ въторы (ženský rod), a také 2. pádu řadového přídavného jména středního rodu въторо a 2. pádu jednotného čísla číslovky сто (porovnejte: полъ вътора съта).

6. Neurčité číslovky кількикадесят, кількиканадцять, стонадцять. Složené několikaslovné číslovky jsou sloučenina dvou, tří, čtyř a většího množství složených i základních číslovek. Tyto číslovky označují desítky s jednotkami (чотириста сорок), stovky s desítkami a jednotkami (п'ятсот сімдесят п'ять), tisíce se stovkami (три тисячі сто), tisíce se stovkami a desítkami (дві тисячі чотириста десять), tisíce se stovkami, desítkami a jednotkami (три тисячі двісті шістдесят сім) atd. Ve staroruštině a staroukrajínštině složené několikaslovné číslovky se vyznačovaly spojením, a to komponenty, které byly nezávislé a spojovaly se nezávislými souřadnými spojkami и, та, да.

V systému několikaslovných složených číslovek svéráznou skupinu tvoří zlomky: одна четверта, три п'ятих, нуль цілих сім десятих.

Nyní bych chtěla představit zcela opačný pohled na číslovky. Například soudobý ukrajinský lingvista I. R. Vychovanec³² ve své práci zcela odmítá uznat číslovky jako samostatný slovní druh.

2.5. Číslovka v systému slovních druhů podle I. R. Vychovance³³

Z hlediska jednotného kritéria sémantického, syntaktického či morfologického nelze číslovku zařadit do systému slovních druhů.

Není třeba dokazovat, že například řadová číslovka je přídavným jménem vztahovým, což je prezentováno v různých zobecňujících pracích a učebnicích.

Základní číslovka se častěji nahlíží jako samostatný slovní druh. Lingvisté, kteří nepovažují číslovku za samostatný slovní druh, je i tak počítají mezi slova. Pouze Jerzy Kurylowicz³⁴ nepovažuje číslovky za

³² Вихованець, І. Р.: *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*, Київ 1988, с. 30-34

³³ Тамтєж, с. 30-34

³⁴ Курилович, Е.: *Очерки по лингвистике*, Изд-во иностр. лит., М. 1962, с. 456

slova, ale za morfém. Podle našeho názoru pohled Kurylowicze na základní číslovky jako lexikálního morfému ochuzuje tyto elementy o jejich bytostní zvláštnosti, a to si vyžaduje další odůvodnění.

Podle jakých měřítek bychom měli základní číslovky považovat za lexikální morfémy? Zaprvé, ze syntaktického hlediska základní číslovka s podstatným jménem tvoří nedělitelný komponent věty. Př. *П'ять хлопчиків вибігло на майданчик; Я побачив на майданчику п'ять хлопчиків*. Obecně vzato se zapomíná na to, že základní číslovka s podstatným jménem tvoří nedělitelný komponent věty, za hranicí věty se dělí celek číslovky a podstatného jména na jednotlivé části - na číslovku a podstatné jméno. Díky tomu se tento celek kvalifikuje jako slovní spojení číslovky a podstatného jména, přičemž platí, že číslovka řídí podstatné jméno ve spojení typu: *п'ять хлопчиків*. (Vyskytuje-li se ve slovních spojení číslovka pět i více, podstatné jméno musí být v genitivu plurálu). Další úvahy vycházejí hlavně z toho, že číslovku považujeme za zvláštní slovní druh. Ve skutečnosti číslovka a podstatné jméno vystupují jako nedělitelný komponent věty, proto celek číslovky s podstatným jménem se nevyznačuje žádným syntaktickým vztahem mezi jednotlivými elementy, vztahy jsou neutralizovány. (V případě, že výchozí strukturou pro komplex číslovky s podstatným jménem je věta, kdy číslovka je částí analyticko-syntakticko slovesného morfému ve funkci přísudku, př. *Хлопчиків було п'ять + Хлопчики гралися на майданчику → П'ять хлопчиків гралися на майданчику*). Dále spojení typu *п'ять хлопчиків* v pozici podmětu stojí v 1. pádě, ale v pozici řídícího vedlejšího větného členu stojí ve 4. pádě, kdy tvar 2. pádu v těchto spojeních je pouze z formálního pohledu, ale funkčně je již neutralizován. O tom zvlášť svědčí fakt, že tento tvar neodpovídá žádné sémanticko-syntaktické funkci druhého pádu v současné spisovné ukrajinštině. Proto z pohledu syntaktického nelze číslovku vymezit jako samostatný slovní druh.

I. R. Vychovanec tvrdí, že také pozice číslovky hraje velice důležitou roli. Samostatná číslovka bez podstatného jména nikdy nemůže plnit funkci podmětu a ani substantizovaného vedlejšího větného členu. Základní číslovka bez podstatného jména, která se substantizovala, získává vlastnosti podstatného jména, ale funkce je naprosto odlišná od

spojení číslovky s podstatným jménem. Substantizovaná číslovka v takových případech získává samostatné morfologické vlastnosti – pád, číslo a rod. A v tomto případě číslovka získává i svou druhotnou – substantizovanou funkci. Př. *Шість ділиться на два; Це п'ять входить у названу суму.*

Pokud zařazujeme číslovku do jmenných slovních druhů, často nevěnujeme pozornost jejím morfologickým vlastnostem. Jmenné slovní druhy jako podstatné a přídavné jméno mají gramatické kategorie rodu, čísla, pádu, přestože pro podstatné jméno kategorie rodu, čísla a pádu jsou samostatnými kategoriemi, kdežto u přídavného jména jsou to kategorie závislé, syntaktické, které se určují až ve spojení s odpovídajícími tvary podstatných jmen. Jestliže tedy číslovka náleží do jmenných slovních druhů, musí mít kategorii rodu, čísla a pádu. Ukazuje se, že číslovka ztratila nebo ztrácí tyto kategorie. Kromě tvarů *один* a *два* ztratila kategorii rodu. Rovněž tak ztratila kategorii čísla, kromě číslovky *один*, a to s nějakými výhradami. Např. *Один олівець* a *одні ворота*, který lexikálně vyjadřují tvar jednotného čísla, ale formálně stojí v jednotném i množném čísle. Velice svéráznou funkci plní také kategorie pádu. Např. *П'ять столів, п'ятьох столів, п'ятьом столам, п'ятьма столами, на п'ятьох столах*. Jak vidíme, číslovka jakoby řídí podstatné jméno ve druhém pádě. Ta se shoduje s podstatným jménem, a proto dochází k mutaci tvaru pádu, což svědčí o jejím nestabilním charakteru. Jak z pohledu morfologických vlastností, tak z pohledu morfologických kategorií, základní číslovky nemají odpovídající místo v gramatickém systému v současném ukrajinském spisovném jazyce.

Číslovka nenáleží do slovních druhů i z pohledu jeho kategoriálního významu. Aby bylo možné vydělit číslovky jako samostatný slovní druh, lingvisté hledají její diferencující příznak. Podle A. J. Supruna³⁵ lexiko-sémantický předpoklad k vydělení číslovky jako samostatného slovního druhu je:

- a) zformování obecného kvantitativního významu;
- b) přeměna základních jmenných gramatických kategorií (číslo, rod a pád), což se projevuje u číslovky ve větší nebo menší míře v tendenci

³⁵ Супрун, А. Е.: *Славянские числительные: Становление числительных как особой части речи*, изд-во Белорус. ун-та, Минск 1969, с. 194-215

ztrácet gramatické číslo, v neutralizaci příznaků gramatického rodu, v zániku pádových opozic a v zjednodušování skloňování;

c) vytvoření specifických syntaktických příznaků u číslovek.

P. Ondrus³⁶ vysvětluje, že ve slovenštině není číslovka podskupinou podstatných jmen, přídavných jmen, ani příslovců, ale je gramatickou skupinou slov se specifickými lexikálními a gramatickými vlastnostmi, vydělenou na základě obecně gramatického významu kvantity.

Jak jsem již zmínila, badatelka číslovek v ukrajinštině K. H. Horodens'ka³⁷ uvádí, že číslovka jako samostatný slovní druh se vymezuje na základě sémantických příznaků. Podle ní je číslovka v současné ukrajinštině plnovýznamový slovní druh, který označuje množství předmětů (přesně nebo nepřesně označené) abstraktní matematické množství. Kromě toho uvádí, že z gramatických kategorií mají číslovky kategorii pádu, která nemůže představovat její slovnědruhovou svébytnost, neboť je vlastní také podstatným jménům a přídavným jménům. Gramatické kategorie rodu a čísla číslovky ztratily.

Lingvisté, kteří nahlízejí systém slovních druhů z pohledu podstatných jmen, sloves, přídavných jmen, příslovců, číslovek na základě jejich obecných gramatických významů předmětnosti, procesu, kvality, příslovečného určení a kvantity, kvalifikují číslovku na stejné úrovni jako ostatní čtyři uvedené slovní druhy.³⁸

Co se týče obecně gramatického významu kvantity, je třeba zdůraznit, že ona se nejvíce takovým výrazným obecně gramatickým významem jako předmětnost a proces. Kvantitu je třeba kvalifikovat jako podkategorii na pozadí predikativnosti a předmětnosti. Takže kvantita v gramatické struktuře současné spisovné ukrajinštiny je nutným doprovodným významovým predikátním komponentem kategoriálního významu předmětnosti.

Avšak popření statusu číslovky jako slovního druhu, a tudíž

³⁶ Ondrus, P.: *Место числительных в системе частей речи* // Языкознание в Чехословакии, сб. ст. 1956-1974 / Под ред. А. Г. Широковой, Прогресс, М. 1978, с. 352-356

³⁷ Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 18-19

³⁸ Ondrus, P.: *Место числительных в системе частей речи* // Языкознание в Чехословакии: сб. ст. 1956-1974 / Под ред. А. Г. Широковой, Прогресс, М. 1978, с. 352-356

uznáním číslovky jako menší kategorie v porovnání s ostatními slovními druhy, fakticky znamená její příslušnost k jednomu ze čtyř slovních druhů. Jelikož číslovka není slovo, ale lexikální morfém, je nutné ji spojovat s takovým slovním druhem, který je svou sémantikou nejčastěji spojován s kvantitativním ukazatelem (číslem). Takovým slovním druhem je samozřejmě podstatné jméno. Tvary jednotného a množného čísla mají různé významy v současné spisovné ukrajinštině.

Gramatikalizované a výrazně abstrahované jsou tvary jednotného a množného čísla, která se tvoří pomocí flexe, např. *Учень – учні, стіл – столи*, a také konkrétní tvary jednotného a množného čísla, které se tvoří pomocí lexikálních morfémů – číslovek: *один учень, два учні, три учні*. Gramatikalizované tvary obsahují více abstrakce v porovnání s lexikálními (číslovkovými) tvary. Zvlášť gramatikalizovaný tvar jednotného čísla *риба* může odkazovat na obecnou třídu ryb, to jest zobecňující význam ryby, a i na konkrétní zástupce ryb v řeči, zatímco lexikální číslovkový morfém jednotného čísla se spojuje pouze s konkrétním předmětem: *одна риба, одна книжка, одне вікно*.

V gramatikalizovaném tvaru se jednotné číslo konkrétní i abstraktní vyjadřuje stejně, pouze z kontextu je možné rozpoznat jasný význam jednotného čísla. V lexikálním tvaru se konkrétní tvar jednotného čísla vyjadřuje základní číslovkou *один*. V daném kontextu je možné rozčlenit podstatná jména v plurálu na tři skupiny. První skupina je gramatikalizovaná, představuje nejabstraktnější tvar množného čísla, který se tvoří pomocí flexe (*жінки, столи, школи*). Další skupinou je neurčitý tvar množného čísla, který se tvoří pomocí neurčitých číslovek (*багато учнів, кілька хлопців, чимало дівчат, мало столів, декілька ручок*). A třetí skupinou je určitý tvar množného čísla, který se tvoří pomocí základních číslovek (*десять учнів, п'ять олівців, чотири кімнати*). Základní číslovky tvoří sémantickou jednotu s koncovkami jednotného a množného čísla podstatného jména, které označují. Tato gramatico-lexikální jednotka je charakteristická různým stupněm zobecnění. Gramatikalizovaný tvar neboli flexe poukazuje na abstraktní význam jednotného a množného čísla. Lexikální morfém neboli číslovka poukazuje na konkrétní význam kategorie čísla. Celek typu *п'ять учнів* je nutné dle J. Kuryłowicze analyzovat jako *п'ять (учн)-ів*, tedy *п'ять*

pouze upřesňuje morfém –iv, a tudíž je také morfémem, i když pouze lexikálním, a nikoliv gramatickým, který svědčí o podobnosti mezi morfémy *n'ямь* + *-iv* a morfémem typu *y* (*шкoл*)-*y*, ale poslední morfém je v syntaktickém plánu, kdežto první v lexikálním.³⁹ V případě sémantické a lexikální neshody morfémů čísla je pouze první morfém zaměřený na nejvíce odpovídající mimolingvistickou skutečnost kvantitativní charakteristiky předmětu, např: *одні ворота, одні ножницi* atd.

Gramatická kategorie čísla podstatných jmen, která má speciální flektivní ukazatele, tak zahrnuje i číslovky jako nejkonkrétnější představitele této kategorie. Kvůli ztrátě morfologických kategorií rodu a čísla, a též kvůli mutaci kategorie pádu, základní číslovky vystupují jako lexikální morfémy, které směřují k elementům nezařaditelným mezi slovní druhy - hovoříme zde o tzv. morfologické nezařaditelnosti.

Specifika číslovek narozdíl od slov se jeví v potenciální neohraničitelnosti množství lexikálních morfémů, které tvoří složené číslovky. Nedělíme je na kořeny, které by byly spojeny zvláštními množstevními významy; tvoří jednotný množstevní význam, sémantický nedělitelný a formálně členěný na řadu kořenů, např: *дві тисячи дев'ятсот шість будинків*. Všechny tyto syntaktické, morfologické a sémantické příznaky poukazují na to, že základní číslovky tvoří skupinu lexikálních morfémů, ale ne slov, specializovaných v současné spisovné ukrajinštině na pojmenování konkrétního singuláru či plurálu podstatných jmen, tedy na lexikální vyjádření kategorie čísla u podstatných jmen.

Ani detailní pohled na číslovky podle sémantického, syntaktického či morfologického příznaku nám nepomohlo k jednotnému závěru, a to, zda je číslovka schopna tvořit samostatný slovní druh. Avšak víme, že číslovka díky svým specifickým vlastnostem má své místo v jazyce a i nadále bude vyvolávat otázky a neshody mezi jednotlivými lingvisty.

---

³⁹ Курилович, Е.: *Очерки по лингвистике*, изд-во иностр. лит., М. 1962, с. 67

3. Historický význam číslovky a její vývoj v porovnání se slovanskými jazyky

3.1 .Dávný význam číslovek v ruštině⁴⁰

V této části práce se budu věnovat historickému významu číslovek a jejich vývoji až do současné spisovné ukrajinštiny v porovnání s jinými slovanskými jazyky. Nastíním různá specifika ukrajinské číslovky v diachronním plánu a jejich reflexi v současných dialektech. Mnoho příkladů demonstuji na příkladech převzatých z citované literatury a seznam zkratk uvádím na konci práce v příloze.

Jak tvrdí Ponomariv: „Ukrajinština přejala systém číslovek ze staroruštiny. Slova, která označují množství, pocházejí z různých slovních druhů. Číslovky 1-4 jsou původem přídavná jména. Vždy byly ve shodě v rodě, pádě a čísle s podstatným jménem“⁴¹.

Kvantitativní číslovky 5-10, 100-1000 a přejaté *сопок* jsou prvotně považovány za podstatná jména, tedy za názvy věcí, nikoliv příznaků či vztahů. Významově jsou blízké slovům jako *тьма*, *копа*, které se samy staly číslovkami (10 000, 60), dále slovům označujícím souhrnlost (*куча*, *стог*, *стадо*, *табун*, *полк*, *много*, *мало*) a také souborům reálným, oddělitelným od obsahovaného: *воз*, *мех*, *ведро*, *куль* a zastaralé: „*пуз ржи*“, „*зобьница овса*“⁴².

Že se kvantitativních číslovek opravdu užívalo pro pojmenování souhrnu i ve vztahu k početnímu množství, je vidět na užívání s předložkami *в*, *о* (*об*). Pro vyjádření množství jako věci obklopující použijeme předložku *в* s lokativem: „*ѣххомъ сквозѣ полкы Половѣчскиѣ не (=нѣ) въ 100 (=сѣтъ) дружинѣ, и съ дѣтми и съ женами*“⁴³, „*И одолѣ Святославъ въ трехъ тысячахъ, а Половецъ бѣ*

⁴⁰ Потебня, А. А.: *Из записок по русской грамматике*, изд-во Академии наук СССР, Ленинград 1941, с. 243-251

⁴¹ citováno podle: Пономарів, О. Д.: *Сучасна українська мова*, Либідь, Київ 2001, с.149

⁴² Proces substantivizace číslovek:

Kvantitativní číslovky jako celek: *воз сена*, *стадо овец*, *мера муки*, *мало* (podstatné jméno) *муки*, *сотня* (сто) *овец* (Попов, 122)

Kombinace číslovek s pojmenováním označujícím počitatelné věci.

a) ekvivalence číslovky s substantivem podle vzoru „*множество злато и серебро*“, „*со стадушком со детиною*“. Jde o velmi vzácný výskyt.

b) číslo samostatně, předmět jako přívlastek v genitivu: *Пять овец*. Skloňuje se pouze číslovka.

c) číslovka v závislé roli stávající se atributivní „*шестьюстами рублями*“ (Буслаев, в § 230, примеч. 4).

⁴³ Лаврент. лет. 2, с. 240

12 тысячѣ“⁴⁴, „В двою соть (varianta *сту*) корабль Царьградъ оступиша“.⁴⁵ Z těchto případů je patrné, že číslovka *сто* se jako v češtině skloňovala podle vzoru *město*. Kdežto nyní číslovky *сорок*, *дев'яносто* a *сто* mají pouze dva tvary, a to *сорок*, *дев'яносто* a *сто* v přímých pádech a tvary *сорока*, *дев'яноста*, *ста* v nepřímých pádech. Číslovka *сто* je středního rodu. „То сто мужь“⁴⁶. Stejně jako číslovka *сто* se chovala i číslovka *devadesát*: „двѣ девяностѣ мужь отпровади съ полономъ, а во единомъ девяностѣ самъ ся оста“⁴⁷.

3.2. Druhové číslovky

Nyní bych se chtěla zaměřit na specifika využití druhových číslovek. Co se týče fungování druhových číslovek na syntaktické úrovni, došlo v historickém plánu k přechodu věty podmětové, kde přísudek má kongruentní formu s podmětem „[та] пять шла“, ve větu bezpodmětovou „шло [их] [сколько?] пять“. Ve větě bezpodmětové má přísudek formu inkongruentní, morfologicky zpravidla shodnou s tvarem 3. os. sg. jmenného rodu neutra. K tomuto přechodu nám posloužila přeměna základní číslovky ženského rodu (*пять* apod.) ve střední rod, který je nejméně osobní, což odpovídá vytvoření podstatných jmen hromadných (*двое*, *трое* atd.) z číslovek druhových adjektivního typu *двои*, *-ла*, *-ю*.

Slovanské číslovky druhové se podle Potebni dělí na další sémantické skupiny. První skupinou jsou druhové číslovky adjektivního typu, které se používají:

- a) k označení počtu složených jednotek: „оковаша и въ двои оковы“⁴⁸, „Царство Русское раздѣлися на два начала и двѣмъ царемъ и двои люди стали въ домѣхъ и во градѣхъ“⁴⁹;
- b) k označení různé kvality či vlastností i nesložených jednotek (*одинок*, *двоякий* atd.). Ukrajinské „гостейки трои на єднаніі“ (*Колядки*); ruské „дамъ тебѣ троє зелье усыпаяющее, да зелье бѣлое, а третье черное“⁵⁰, *odsud* (ze „троє зелье“) pochází ukrajinské *троїзілля*, které se objevuje v písních, ale také žádají-li to lidé v lékárně, mají na mysli

⁴⁴ Лаврент. лет. 2, с. 167

⁴⁵ Лаврент. лет. 2, с. 20

⁴⁶ Новгород. I лет., с. 33

⁴⁷ 1265 г., Пск. I лет., с. 181

⁴⁸ Лаврент. лет. 2, с. 250

⁴⁹ 1605, Пск. I лет., с. 322

⁵⁰ Пам. древн. письм., I, с. 65

směs tří léčivých rostlin;

c) ve spojení s abstrakty (дворякий atd.). „и бысть людемъ двоя радость“⁵¹. Ukrajinské „мнѣ отдали двое подымное на сеймѣ вальномѣ Варшавскомѣ, въ року шерачайшомѣ 1638 ухвальное“⁵²;

d) k označení hromadnosti. Ruské „шли четверы мужчины“⁵³. V ukrajinštině jsou stopy druhových číslovek adjektivního typu v paradigmatu двох, обох. „Двоіх діток за собою водить“⁵⁴.

Druhým typem jsou substantivní číslovky středního rodu, kdy u počítatelných předmětů nezáleží na jejich rodu a hromadnosti. Předměty jsou buď jasné z kontextu nebo nejsou důležité a zároveň se nevyjadřují, například ukrajinské „обоє рябоє“⁵⁵. V ukrajinštině je možné číslovky druhové pojit nejen s plurálem, ale i singulárem podstatných jmen hromadných: „дев'ятеро скоту“⁵⁶, „одинадц'ятеро скоту“⁵⁷, „з дванадц'ятеро печеного хліба“⁵⁸, „Верхов'єє колесо трое дива видало“⁵⁹.

Pro ukrajinštinu jsou velmi typická deminutiva, která se objevují i u druhových číslovek (двійко, трійко, двоєчко), čímž je ukrajinština velmi specifická oproti češtině či ruštině, kde se deminutiva od hromadných číslovek vůbec netvoří. Příklad použití deminutiva: „у двійці іти“⁶⁰.

Velmi zřídka jsou tyto substantivní číslovky ve shodě se substantivem „пришли двое знатные бояре“⁶¹. Ukrajinské „як ми любилися двоєчко“⁶², „ой ми любилися нас двоєчко в парці“⁶³.

Ukrajinské druhové číslovky se tvoří od základních číslovek 1-20 a číslovky 30. Ve srovnání s ruštinou je tento systém bohatší, neboť v ruštině se druhové číslovky tvoří pouze od číslovek 1-10. Druhové číslovky nemohou být součástí složených číslovek, tudíž spojení jako

⁵¹ Ипат. лет. 2, с. 345

⁵² Квитанция писаря земли Киевской. Киевлянин, 1841, с. 21

⁵³ Даль, 1092; см. Miklosich, IV, с. 62, 63

⁵⁴ Метлинский, с. 267

⁵⁵ Česky: „Jeden za osmnáct a druhý bez dvou za dvacet“

⁵⁶ Тамтєж, с. 415

⁵⁷ Тамтєж, с. 417

⁵⁸ Драгоманов, 65; Miklosich, IV, с. 66, 67, 63, 64

⁵⁹ Зоря Галицкая, с. 511

⁶⁰ Ogonowski, с. 137

⁶¹ Ломоносов; у Буслаева, § 232, с. 2

⁶² Метлинский, с. 53

⁶³ Тамтєж, с. 63

сто дванадцятєро není v ukrajinštině normativní. V některých dialektech na zakarpatské Ukrajině se můžeme setkat s výrazem див'яддисятиро.

Mezi druhové číslovky počítáme také обої, двої, трої, четверы, шестеры, семеры, které se pojí pouze se substantivy, která jsou v plurálu nebo označují párové předměty⁶⁴. Mezi druhové číslovky patří také číslovky оба, оби, které měly pouze tvary duálu. Například v současné češtině se duálové skloňování zachovalo pouze u číslovky dva a oba. Staroruské оба, оби se jako motivující základ v současné ukrajinštině zachovaly pouze v těchto slovech: обапіл, обабіч, обіруч. Jako takové se používají v některých ukrajinských dialektech. V normativní ukrajinštině vznikla specifická číslovka обидва-обидві, která vznikla spojením staré druhové číslovky оба, оби a základní číslovky два, дві.

Druhové číslovky двоє, троє jsou staré tvary číslovek středního rodu.

Číslovka четверо se utvořila od kořene řadové číslovky четвертий. Ostatní druhové číslovky vznikly od základních připojením suffixu -єр(о).

Jak jsem se již zmínila, v ukrajinštině jsou běžné také deminutivní číslovky (двійко, двоєчко, трійко, троєчко), které vznikly vlivem substantiv, a to pomocí suffixů -к(о), -єчк(о),.

V ukrajinštině mají číslovky veliké možnosti spojovatelnosti. Kromě spojení se substantivy pluralia tantum a osob mužského rodu životného i neživotného rodu (троє голосів) se též široce pojí nejen se substantivy středního rodu označující zvířata, ale se všemi substantivy středního rodu vůbec (троє тістечок).

Oproti tomu v ruštině se druhové číslovky pojí pouze se substantivy pluralia tantum nebo se substantivy označující párové předměty (троє перчаток), mužské osoby (троє студентів), s podstatnými jmény дети, лицо a s mlád'aty (четверо котят). V češtině se druhové číslovky pojí pouze se substantivy pluralia tantum (troje nůžky), ojediněle s abstrakty (trojí politika), také se ještě objevují ve spojení jako devatero druhů slov, desatero přikázání, ale tato spojení se řadí do knižní češtiny a vnímají se jako ustálená spojení. Gramaticky se

⁶⁴ Німчук, В.В.: *Зазнач. праця*, с.52

číslovky v těchto ustálených spojeních chovají jako substantiva.

Současné ukrajinské druhové číslovky jsou tvary středního rodu a vznikly ze starých tvarů číslovek двоїи, двоя, двоює; троїи, троя, троює; четверь, четвера, четверо a podobně, kterým byla vlastní rodová diferenciacie. Ale tvary mužského a ženského rodu se používaly výrazně méně, což vedlo k jejich zániku. Tvary plurálu fungovaly déle, o čemž svědčí uchování jejich tvarů v ukrajinských dialektech⁶⁵. Pod vlivem staroruských tvarů четверо-дев'ятеро se v ukrajinštině vyvinuly další druhové číslovky: одинадцятєро, дванадцятєро atd.

Příznak hromadnosti mají druhové číslovky pouze v nominativu, v ostatních pádech mají tvary základních číslovek, např.: двоє /двох, двом, двома/, троє /трьох, трьом, трьома/, одинадцятєро /одинадцяти, одинадцятьох, одинадцятьом.../atd.

Velice zajímavé je skloňování číslovek оба a обї ve staroruštině, kde byla zachována rodová diferenciacie v přímých pádech. Nominativ a akuzativ mužského rodu: оба, ženského rodu a středního rodu: обѣ. V současné ukrajinštině rodová diferenciacie druhových číslovek byla zachována, opět pouze v přímých pádech. Nominativ a akuzativ (neživotného rodu) mužského rodu - обидва, ženského rodu - обидві a středního rodu - обоє. Oproti tomu v ruštině byla rodová diferenciacie číslovek оба (mužský a střední rod) a обе (ženský rod) zachována v celém paradigmatu. Tato rodová diferenciacie je spíše knižní tradicí, bohužel v hovorové ruštině se často porušuje. Tvary nepřímých pádů ženského rodu s kořenem обеи- se používají stále méně a jsou vytlačovány tvary обоих, обоими atd⁶⁶. Podobným způsobem zanikla rodová diferenciacie u číslovky двоє.

V současné ukrajinštině druhové číslovky fungují paralelně se základními číslovkami a často tvoří dubletní tvary: троє учнів – три учні, чотири відра – четверо відер. Podstatná jména po druhové číslovce stojí shodně v ruštině i ukrajinštině v genitivu plurálu.

V různých ukrajinských dialektech byly zachovány dialektní tvary číslovek, zejména оба, обї. Například v dialektu Baťuků: вобоє,

⁶⁵ Лукінова, Т. Б.: *До порівняльно-історичного вивчення словотвору словянських числівників*, в кн.: *Структура і розвиток словянських мов*, К. 1967, т. 5, с. 66; Дзенделівський, Й. О.: *Знач. праця*, с. 31

⁶⁶ Виноградов, В. В.: *Знач. праця*, с. 236

вобє, вобі⁶⁷; v dialektu Haličských Lemků: оба, обыдва, обі, обыдві, дває, двоє, обоє, обає, обыдвоє⁶⁸; v zakarpatských dialektach: оба, вба, обі, вбі, обадва, обідві, обає /убає/, вбає; jsou zde rozšířené tvary оба два а обі дві⁶⁹.

3.3. Neurčité číslovky

Velice výraznou skupinu slov tvoří číslovky neurčité. Těmto číslovkám není vlastní kategorie rodu a čísla a nevyjadřují přesné množství. V normativní ukrajinštině jich není mnoho: мало, немало, багато, небагато, чимало, кілька, декілька. Také sem patří slova jako кільканадцять, кількадесять, стонадцять, ale tato jsou příznačná zejména pro hovorovou rovinu jazyka.

Číslovky мало, немало, багато, небагато а чимало se pojí se stejným okruhem substantiv, s nimiž se pojí i základní číslovky (kromě zlomků); kromě toho se pojí s abstraktními podstatnými jmény, která lze měřit: немало зусиль, чимало води, багато уваги, мало надії, багато зв'язків. Tyto číslovky nemají tvary nepřímých pádů а jsou velice blízké příslovcům; můžeme je rozlišit jen podle kontextu: ve spojení s podstatným jménem vystupují jako číslovky, ve spojení se slovesem jako příslovce. Podle Vinogradova je užití příslovců а číslovek jasně ohraničené syntaxí а funkčním hlediskem⁷⁰. Tyto číslovky se vyskytují již ve staroruských památkách: „Остася юго [солнца] мало, акы мѣсяць долу рогома“⁷¹; „приѣха к нему мало Половецъ“⁷²; „у тебе дружины мало“⁷³.

Ruské много (есть, было, будет, прошло) чего. Ukrajinské „багацько трупа там напилось“ (Котляревський), „мало, боюсь, чи мало є (було, буде atd.) чого“; „Победи я, а прок ихъ въбѣ же...въ курганъ Половьчський“⁷⁴.

Ve staroruských památkách se také vyskytují adverbialní číslovky колико, юлико (kolik, tolik): коликъ путь; колики людіє;

⁶⁷ Верхратський, І.: *Говір батюків*, Львів 1912, с. 53

⁶⁸ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, Львів 1902, с. 129, 131

⁶⁹ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 29;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 295;

Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 51

⁷⁰ Виноградов, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 253

⁷¹ Лаврент. Лет. 2, с. 275

⁷² Тамтєж, с. 324

⁷³ Тамтєж, с. 310

⁷⁴ Новгор. I лет., с.40

колику наємникъ; до колика дънии; съ колицѣмъ мужъ; по толицѣ
лѣтъ“⁷⁵; „С нѣколикомъ дружины своѣя“⁷⁶.

3.4. Dělení číslovек

Už ve starých památkách slovanských jazyků se kvantitativní číslovky dělily na dva typy: adjektivní a substantivní. Uvedené citace počínaje 41 až 252 jsou převzaty z práce A. A. Potebni⁷⁷ a K. H. Horodenské⁷⁸.

3.5. Skloňování číslovky dva

Číslovka два, дві se ve staroruštině i staroslověnštině skloňovala jako zájmeno тъ, та, то v duálu. Nominativ mužského rodu ve staroruštině měl tvar дѣва a nominativ ženského a středního rodu měl jednotný tvar дѣвѣ. Postupně se tvar číslovky дѣва pro mužský rod začal používat i pro střední rod a stal se shodným tvarem pro oba rody. Tento jev je charakteristický pro východoslovanské jazyky. Jak poukazují jednotliví badatelé, blízkost jmen mužského a středního rodu ve skloňování byla příčinou rozšíření tvaru mužského rodu дѣва na střední rod⁷⁹.

Proces unifikace nominativu a akuzativu mužského a středního rodu byl postupný. Jeho počátek náleží ještě do epochy staroruštiny, přestože v různých dialektech tento proces proběhl různě a v různých obdobích, o čemž máme svědectví v současných ukrajinských dialektech⁸⁰.

V současné ukrajinštině číslovka два, дві si zachovala rodovou diferenciaci pouze v genitivu a akuzativu. V nepřímých pádech příznaky rodové diferenciacie chybí, tudíž tvary v nepřímých pádech jsou shodné pro všechny rody.

Paradigma číslovky два, дві během historického vývoje, nejprve v důsledku zániku kategorie duálu, zaznamenalo značné změny, což

⁷⁵ Miklosich, IV, s. 482, 483

⁷⁶ Лаврент. лет. 2, с. 322

⁷⁷ Потебня, А. А.: *Из записок по русской грамматике*, изд-во Академии наук СССР, Ленинград 1941, с. 243-251

⁷⁸ Арполенко, Г. П., Городенська, К. Г., Щербатюк, Г. Х.: *Числівник української мови*, Наук. думка, К. 1980, с. 144-192

⁷⁹ Якубинский, Л. П.: *История древнерусского языка*, М. 1953, с. 219; Безпалько, О. П. та інші.: *Історична грамати́ка української мови*, с.315; Булаховский, Л. А.: *Исторический комментарий к русскому литературному языку*, К. 1958, с. 196

⁸⁰ Карпенко, Ю. О.: *Історія числівника два в українській мові*, Наук. зап. Чернівецьк. ун-ту, 1958, т. 31, вип. 7, с. 26-27

vedlo k vytvoření zcela nových tvarů⁸¹, a to mělo vliv na změnu dalších ukrajinských číslovek.

V současné ukrajinštině se shoduje paradigma číslovky два v mužském a středním rodě. V instrumentálu byl zachován duálový tvar двома. V češtině se duálový tvar *dvěma* zachoval v dativu a instrumentálu a je pro všechny tři rody stejný.

V ruštině do 8. století včetně, po číslovkách два (две), оба (обе) stojí substantivum v genitivu singuláru: „Бяста ... 2 брата в Лясѣхъ“⁸²; „поидоста 2 уноши к нему красна“⁸³; „бѣста бо 2 князя съ Мьстиславомъ“⁸⁴.

3.6. Skloňování číslovek tři a čtyři

Ve staroruštině se číslovky три, чотири, stejně jako číslovky один, два, v nominativu diferencovaly podle rodu, takže existovaly tvary триє /триє/, четыре pro mužský rod a tvary три, чотири - pro ženský a střední rod. Číslovka три se skloňuje jako i-kmeny a číslovka чотири se skloňuje jako substantiva s kmenem na konsonant v plurálu (- *ьр).

Během historického vývoje tyto číslovky ztratily rodové příznaky a tvar ženského a středního rodu три, чотири začal v ukrajinštině v nominativu vystupovat místo tvaru mužského rodu триє, четыре. Zde je naprosto zřejmý vliv tvaru akuzativu, který byl totožný pro všechny tři rody.

V současné ukrajinštině se v nominativu ustálily tvary три, чотири, které stejně jako tvar чатыри v běloruštině, jsou reflexí původních tvarů ženského a středního rodu /три, четыри/⁸⁵.

V hovorovém jazyce a v různých dialektech vedle sebe koexistují nové a staré tvary триє, четыре⁸⁶. O tom, že starý tvar je stále živý, svědčí užití tohoto tvaru v jihozápadních dialektech karpatského areálu: триє пабірци, штыриє младенцы, триє брата, триє люди, чотири хлопці⁸⁷; v dialektech Haličských Lemků: триє парібци, триє парібці,

⁸¹ Иванов, В. В.: *Историческая грамматика русского языка*, М. 1964, с. 354

⁸² Лаврент. 2 лет., с. 11

⁸³ Тамтѣж, с. 187

⁸⁴ Тамтѣж, с. 40

⁸⁵ Бевзенко, С. П.: *Нариси з історичної граматики української мови. Морфологія*, К. 1953, с. 119

⁸⁶ Безпалько, О. П. та інші.: *Історична граматика української мови*, с. 318; Бевзенко, С. П.: *Історична морфологія української мови*, Ужгород 1960, с. 235; Івченко, М. П.: *Зазнач. праця*, с. 59; Про варіантні форми числівника чотири див. зокрема: АУМ, т. I, карта 249; т. 2, карта 227; т. 3, ч. I, карта 3.

⁸⁷ Верхратський, І.: *Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів*, ЗНТШ, т. 27-

штириє парібци, штириє хлопі, штире хлопі⁸⁸.

Jak je vidět z uvedených příkladů - tvary триє, штириє, чотири se pojí se substantivy mužského rodu, která vyjadřují názvy osob, velice zřídka - ženský rod: триє дівки⁸⁹. V současné ukrajinštině podobný jev nepozorujeme.

V instrumentálu v současné ukrajinštině mají číslovky duálový tvar трьома, чотирма, normativní je měkké „r“ ve tvaru трьома. Ovšem v některých dialektech je rozšířená varianta tvrdá, bez měkkého znaku трома. V některých dialektech, především v jihozápadních, je, očividně pod vlivem tvarů двома, тьрома, častá koncovka -ома u číslovky чотири, např. штырма, штырома⁹⁰. V některých dialektech se často objevuje varianta na -ми: трьоми, чотирьоми, трьоме, чотирьоме, штирми, např.: штырмі хлопі косили, трьоми моцаре, штирмі братя⁹¹, приходили двоми, трьоми⁹².

V češtině v instrumentálu oproti číslovce *dva* u číslovky *tři*, *čtyři* duálová koncovka není a číslovka je ve tvaru *třemi*, *čtyřmi*.

Ve starých památkách, na rozdíl od číslovky *dvě*, substantivum stojící za číslovkou je v plurálu: „Быша 3 братья“⁹³; „изъбращася 3 братья ... пояша по собѣ всю Русь“⁹⁴; „была суть 3 братья ... иже сдѣлаша градокошь“⁹⁵.

Omezené množství příkladů v nominativu je vyváženo příklady v akuzativu: „дайте ми отъ двора по 3 голуби да по 3 воробы“⁹⁶; „Василько убиль на войнахъ 3 браты Тройденеви“⁹⁷.

Stejné spojení se substantivem v plurálu je v ruských památkách ze 14.-16. století: „три жребіи“⁹⁸; „3 мѣсяци“⁹⁹; „четырь

30, кн. 2, Львів 1899, с.84;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 294;

Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 16;

Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 45

⁸⁸ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, Львів 1902, с. 129-130

⁸⁹ Верхратський, І.: *Знадоби ...*, кн. 2, с. 84

⁹⁰ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

⁹¹ Верхратський, І.: *Знадоби ...*, кн. 2, с. 85

⁹² Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 131

⁹³ Тамтєж, s. 18

⁹⁴ Тамтєж, s. 19

⁹⁵ Тамтєж, s. 20

⁹⁶ Тамтєж, s. 57

⁹⁷ 1274 г., Ипат. лет. 2, с. 575

⁹⁸ Новгород. I лет. 106, с. 1

⁹⁹ Тамтєж, 109, s. 37

ЗОЛОТНИКИ¹⁰⁰.

Выговнані podle čísla два, оба s три, четыре je jiné. Začneme s číslovkami два, оба. Číslovky koordinují s ostatními pády stejně jako s nominativem a akuzativem: „О двою коню“¹⁰¹; „межи обѣма полкома“¹⁰²; „межи двѣма озерома“¹⁰³; „съ двѣма князьма“¹⁰⁴.

Přičemž nejpozději ve 14. století je substantivum v nepřímých pádech v plurálu: „Въ двою сотъ корабль Царьградъ оступиша“¹⁰⁵; „двою жеребьевъ“¹⁰⁶; „отъ дву дубовъ“¹⁰⁷.

To má vliv na samotné skloňování číslovek. Z дву vzniká ruské дву-хъ; двѣма je zaměněno v dativu za двѣмъ: „къ двѣмъ селищимъ“¹⁰⁸, къ двѣмъ дубомъ“¹⁰⁹, později shodné s двухъ - двумъ; v instrumentálu je zaměněno за двумя, двумя: „съ своими двѣма сыны“¹¹⁰. Porovnejme „обѣюхъ земель“¹¹¹ a „двою ихъ (двоихъ) людей“¹¹². Naopak odklonění od dřívějšího skloňování трою, четверо: „трій поприщъ“¹¹³; без тріи мѣсяць“¹¹⁴; „съ четырьми сыны“¹¹⁵.

Zde se projevuje (kromě u nominativu, akuzativu a genitivu) vliv duál: dativ „трема сыномъ моимъ“¹¹⁶ (později jen трем) a nyní v ruštině má své vedoucí místo v instrumentálu тремя, четырьмя.

Duál ovlivnil i číslovky пět a výše. Ve starším jazyce se duál objevuje v dativu a instrumentálu, v novém jazyce - už jen v instrumentálu. „Къ тымъ петмадесять копамъ“¹¹⁷; „пятьма челоуѣкомъ“¹¹⁸; „двадцатьма копами грошей“¹¹⁹; „межи тими шестьма особами“¹²⁰. V novém jazyce: „обома руками, всіма

¹⁰⁰ 1472 г., Тамтѣж, № 96

¹⁰¹ Лаврент. лет., с. 103

¹⁰² Тамтѣж, с. 53, 14

¹⁰³ Тамтѣж, с. 61, 23

¹⁰⁴ Новгород. I лет., с. 15

¹⁰⁵ Лаврент. лет. с. 2, 20

¹⁰⁶ Духовная 1389 г. - Собр. гос. грам., I, № 34

¹⁰⁷ 1504 г., Собр. гос. грам., I, с. 361, 140

¹⁰⁸ 1504 г., Собр. гос. грам., I; № 140

¹⁰⁹ Тамтѣж, с. 375

¹¹⁰ Пск. I лет., с. 208

¹¹¹ Акты Зап. России, I, № 50, 1449 г.

¹¹² Supr., 340, с. 7; Miklosich, IV, с. 60

¹¹³ Лаврент. лет., 71, с. 26

¹¹⁴ Новгород. I лет., с. 8

¹¹⁵ Лаврент. лет., 53, с. 4

¹¹⁶ 1434 г., собр. Гос. Грам., I; № 51

¹¹⁷ Акты Южн. И Зап. России, № 73, 1522 г.

¹¹⁸ Miklosich, IV, с. 478

¹¹⁹ Тамтѣж, с. 478

¹²⁰ Тамтѣж, с. 478

сторонами, трьома, чотирма городами“¹²¹; „з шістьма, з десятьма головами“¹²²; „З десятьма чоловіками“¹²³.

V nominativu a akuzativu číslovky dva, tři a čtyři se navzájem ovlivňovaly tak, že substantivum stojící za těmito číslovkami je v plurálu. Substantivum po číslovce dva, tři a čtyři v ruštině stojí v nominativu mužského rodu s koncovkou na -a (я) „два, три алтына“¹²⁴, ale nespojuje se s genitivem singuláru, a také je odlišné od hromadných číslovek v dativu plurálu na а. Ve středním rodě je tvar duálu na -ѣ (селѣ) nahrazen mužským tvarem na -и lišícím se přízvukem od nominativu a akuzativu plurálu (два слова, моря – слова, моря’. Flexe -и- zůstala: 2 пути, имени, клѣти).

V ženském rodě je flexe -ѣ- zaměněna flexí plurálu, kde je to možné. Má však týž přízvuk jako duál: две ноги’ – нѡги. Tak je to ve většině vlastních ruských dialektech, ale ve východosibiřském se používá: „два кѡни, три пѡрни“¹²⁵. V ukrajinském východním dialektu v nominativu mužského rodu je koncovka -а- při číslovce два – чотирі. Výjimku tvořil: „чотирі воли’ і два кѡника в дишлі“¹²⁶. V ukrajinštině je správně „два коні“¹²⁷, ale běžně se setkáváme s „два, три кѡні“ se zachovaným přízvukem duálu jako „два вѡзи“¹²⁸ (správně plurál „два вози“); „три рѡзи“¹²⁹; „усі рѡзи“; „чотири гѡди“¹³⁰ „чотири рѡки, три грѡші“¹³¹.

V současné ukrajinštině stojí substantivum po číslovkách dva, tři, čtyři v nominativu plurálu s přízvukem genitivu singuláru. Například два бѡтьки, два дѡби. Oproti tomu v současné ruštině stojí substantivum po těchto číslovkách v genitivu singuláru. Například два словаря’, мѣста; две фѡбрики; три, чѣтыре завѡда, шкѡлы, здѡнія.

¹²¹ Метлинский, 18, с. 100

¹²² Кв.-Осн.

¹²³ Куліш, I, с. 254

¹²⁴ 1585 г., Библиотека, II, № 102

¹²⁵ Даль, Словарь, предисловие, XVIII; ср. Буслаев, граммат., § 231, примеч. 3; Лавровский, с. 50

¹²⁶ Метлинский, с. 2

¹²⁷ Куліш, I, с. 167

¹²⁸ Тамтѣж, I, с. 157

¹²⁹ Тамтѣж, с. 319

¹³⁰ Метлинский

¹³¹ Куліш, I, с. 145

3.7. Skloňování číslovek *pět – dvacet, třicet, padesát, šedesát, sedmdesát, osmdesát*

Číslovky п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять se ve staroruštině skloňovaly podle i – kmenů. Číslovka дес'ять se nejdříve skloňovala jako substantivum mužského rodu s kmenem na konsonant, patřila mezi t- kmeny a měla své osobité skloňování. Později se skloňování číslovky дес'ять změnilo na i-kmenové skloňování jako mají číslovky п'ять – дев'ять. Tyto číslovky vždy řídily substantiva v genitivu plurálu, což bylo charakteristické i pro nepřímé pády. Skloňování číslovek п'ять – дев'ять se v současné ukrajinštině v základě nezměnilo, číslovky si uchovaly své staré tvary, avšak kromě instrumentálu. Ve staroruštině číslovky typu п'ять se skloňovaly pouze v singuláru: пятью, шестью, семью, осмью, девятью.

V nominativu a akuzativu se číslovky п'ять – десять shodují se starými tvary, pouze došlo k malým fonetickým změnám.

Stojí za to vysvětlit vznik současného tvaru вісім. U starého tvaru осмь po zániku měkkého jeru ve slabé pozici se objevil zvuk *e*, před vokál *o* se připojilo protetické *в*. Vznik druhého *i* můžeme vysvětlit na základě analogie s číslovkou *сім*, přechod *o* v *i* v první slabice se uskutečnil buď fonetickou cestou nebo vlivem *i* v další slabice¹³².

V genitivu a dativu se objevují dva paralelní tvary, jsou to tvary na -и (п'яти, семи, дев'яти), které vznikly ze starých tvarů, ale také tvary novější, které se vyvinuly pod vlivem číslovek adjektivního původu два, три, чотири (п'ятьох, сімох, дев'ятьох, десятиох; п'ятьом, сімом, дев'ятьом, десятиом).

V ukrajinských písemných památkách ze 14.-15. století se číslovky v genitivu, dativu a v lokálu vyskytují ve starých jmenných tvarech пяти, шести, семи, девети, десети.

V různých současných nářečích ukrajinštiny, zejména v jihozápadních, se u číslovek п'ять, шість, дев'ять uchovala tvrdá výslovnost posledního konsonantu u kořene slova: п'ятма, п'ятома a п'ятьма¹³³, п'ятох, шістох atd., která se rozšířila vlivem dialektních tvarů трох.

Ruština a běloruština zdědily tvary, které se zákonitě vyvinuly ze

¹³² Бевзенко, С. П.: *Історична морфологія...*, с. 237

¹³³ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

starých tvarů instrumentálu. V ukrajinštině pod vlivem odpovídajících tvarů číslovky два /двома/, ale také dativu a instrumentálu duálu číslovky десять /десятьма/, která se postupně přesunula do paradigmatu číslovek п'ять – дев'ять, se u číslovek п'ять – дев'ять v instrumentálu ustálil tvar na -ма (п'ятьма, шістьма, сьома, вісьма, дев'ятьма, десятьма). Ale ukrajinština má i paralelní tvary těchto číslovek (п'ятьома, шістьома, сімома, вісьмома, дев'ятьома, десятьома), které vznikly pod vlivem číslovek двома, трьома.

V památkách staroukrajínštiny se vyskytují staré tvary instrumentálu, např. шістью¹³⁴, ale v 15. a 16. století se už fixují nové tvary, které vznikly pod vlivem duálu dativu a instrumentálu десятьма, tvaru двома, později трьома, чотирма, např: шістьма¹³⁵.

V jednotlivých současných ukrajinských dialektech se používají různé varianty instrumentálu číslovek п'ять – десять, např. п'ятма, п'ятома а п'ятыма¹³⁶; п'ятми, шестми, сьїдми, осми, дев'ятми¹³⁷; п'ятьоми, п'ятьоме, шістьоме, сімоме, восьмоме, дев'ятьоме¹³⁸. Tvary -ми/-ме/ v zakarpatských dialektech se používají pouze ve spojení se substantivy názvy osob mužského pohlaví a vyjadřují hromadnost: Шістьоме у нашу ланці дустали примію¹³⁹.

Východoslovanské jazyky si v základě uchovaly staré koncovky s odpovídajícími fonetickými změnami v každém jazyce, zvláště v ukrajinštině se objevilo změkčení konsonantu před koncovkou (п'яти, шести, семи, восьми, дев'яти, десяти). Kromě toho se v ukrajinštině a běloruštině používají paralelní pádové tvary: genitiv, akuzativ, lokál, zřídka v běloruštině instrumentál¹⁴⁰.

Číslovky typu п'ять si uchovaly do určité míry spojení se substantivy typu вість, a přesto se od nich bytostně liší. Projevuje se to hlavně v přízvuku. Na rozdíl od substantiv, která si uchovávají v singuláru stále přízvuk na kořeni, číslovky typu п'ять v nepřímých pádech mají vždy přízvuk na koncovce.

Na základě skloňování číslovek tohoto typu můžeme říct, že

¹³⁴ ССУМ, П, 1399, с. 558

¹³⁵ ССУМ, П, XV, с. 558

¹³⁶ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

¹³⁷ Верхратський, І.: *Знадоби ...*, кн. 2, с. 85

¹³⁸ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 32-33

¹³⁹ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 33

¹⁴⁰ Вярхоў, П. В.: *Лічбнік у беларускай мове*, Мінск 1961, с. 12-13

dochází ke zjednodušování skloňování, což se projevuje ve vzájemném ovlivňování různých strukturně morfologických typů číslovek (například zahrnutí číslovky десять mezi číslovky, které se skloňují podle typu п'ять, vznik pádových tvarů analogických podle číslovek два, три, чотири) ve snaze vytvořit tytéž shodné tvary nepřímých pádů, které můžeme postavit do opozice nominativ - akuzativ.

3.8. Skloňování číslovek *jedenáct – devatenáct*

Současné složené číslovky už dávno byly slovní spojení, ve kterém jednotlivé komponenty byly ve vztahu podřadném: одинь /-а, -о/, дьва /ѣ/, триє /три/ на десіате. Znamenalo to, že každé slovní spojení se skládalo z číslovky один – девять v nominativu, plus předložka на a lokál singuláru číslovky десять /десіате/. Taková slovní spojení měla význam „jeden přes deset“, „dva přes deset“ atd. Při skloňování se skloňovala pouze první část a druhá část byla nesklonná. Ve staroukrajínštině se začala používat místo tvaru lokálu singuláru десіате, tvar akuzativu singuláru десіать: одинь на десять, дьва на десять atd.

Postupem času číslovková slovní spojení ztratila samostatnost jednotlivých částí a postupně se přeměnila v jedno slovo s jedním přízvukem. V ukrajinštině se přízvuk ustálil na předložce на, element десять prodělal celou řadu fonetických změn a stal se zvláštním sufixálním elementem. Tento celý proces lze schématicky zobrazit takto: redukce samohlásky v kořeni slova е-ѣ, který nakonec úplně zanikl /десять-дѣсьть-дсять/. A na základě progresivní asimilace souhlásek vznikl sufix /дцять/. V ukrajinštině se ustálila v číslovkách jedenáct až dvacet varianta s měkkým ц. Ostatní východoslovanské jazyky mají takovéto tvary: ruština -дцать, běloruština -ццать. V běloruštině proběhla celková asimilace prvních souhlásek.

V současné ukrajinštině máme ve slově одинадцять pouze jedno н, což je následek stažení dvou souhlásek v jednu. Tento jev je charakteristický i pro běloruštinu /адзінадцать/. Kdežto napak v ruštině se číslovka одинадцать ustálila s dvěma н. Celé to je následek toho, že jak běloruština, tak i ukrajinština mají přízvuk na část на, ale v ruštině bývalá předložka на zůstala v nepřízvučné pozici¹⁴¹.

¹⁴¹ Вярхоу, П. В.: *Зазнач. праця*, с. 137

Číslovka тринадцять se ustálila s odpovídajícími fonetickými změnami ve starém tvaru. Číslovka чотирнадцять ztratila samohlásku и na konci prvního elementu, což se ustálilo ve všech východoslovanských jazycích: ruština четырнадцать, běloruština чатырнадцать.

Ale v některých dialektech zůstal zvuk и na konci prvního části složené číslovky, např: чотиринад'ц'ять, чотыринаццять¹⁴².

U složených číslovek п'ятнадцять – дев'ятнадцять na konci první části složené části zmizel měkký znak a souhlásky *т* і *м* jsou nyní tvrdé zvuky.

Postupně se u složených číslovek одинадцять - дев'ятнадцять začíná skloňovat pouze druhá část: п'ятнадцяти, п'ятнадцятьох, п'ятнадцятьом, п'ятнадцятьма atd. Tento druh skloňování se ustálil ve všech východoslovanských jazycích.

V dochovaných památkách číslovky výše zkoumaného typu se fixují jako jedno slovo, což svědčí o dosti rané přeměně slovních spojení (čísels z druhé desítky) v číslovky složené. Avšak je pravda, že poslední část složených číslovek десять si ještě dosti výrazně zachovává samostatnost a nepřetvořila se v sufixální element, jako je tomu v současné ukrajinštině. Toto je možné ukázat na příkladech z ukrajinských památek ze 14. a 15. století: дванадццати бочки вина¹⁴³; дванадццате¹⁴⁴; шатнадццате¹⁴⁵; осмнадцать¹⁴⁶; осмънадцѣте¹⁴⁷ apod. Pozdější památky již fixují číslovky s redukováným druhým komponentem -дцять, avšak celkové spojení obou komponentů se zatím nestalo, jelikož první část složených číslovek, jak je vidět z příkladů, v některých případech si zachovává skloňování: осмина/д/ца/ти/¹⁴⁸; в шестинадцати миляхъ¹⁴⁹. V základě se u složených číslovek skloňuje poslední část, takže jejich skloňování se podobá současnému, např: на тринадцати саженьхъ¹⁵⁰; зъ дванадццати фляшами¹⁵¹ atd.

V současné ukrajinštině se složené číslovky одинадцять -

¹⁴² Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 21-22;
Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 47

¹⁴³ Рус., 1429, с. 85

¹⁴⁴ ССУМ, I, 1408, с. 287

¹⁴⁵ ССУМ, II, 1408, с. 281

¹⁴⁶ ССУМ, II, 1444, с. 281

¹⁴⁷ ССУМ, II, 1458, с. 95

¹⁴⁸ ССУМ, II, 1495, с. 95

¹⁴⁹ Арх. ЮЗП, УП, I, 1552, с. 101

¹⁵⁰ Арх. ЮЗП, УП, I, 1552, с. 78

¹⁵¹ Л. Вел., 1720, с. 99

дев'ятнадцять skloňujú podobne jako číslovky typu п'ятьдесят a také mají paralelní pádové tvary.

Paradigma těchto číslovek se odlišuje od paradigmatu číslovek пять - десять hlavně tím, že složené číslovky nemají přízvuk na stálém místě, např.: дев'ятна́дцяти, дев'ятна́дцятьомá.

Některé ukrajinské dialekty si zachovaly takové tvary číslovek одинадцять – дев'ятнадцять, které se strukturně nijak neliší od normativních tvarů, ale liší se rozdílnou výslovností základních číslovek п'ять – десять a sufixálního elementu -дцять¹⁵². Zde je několik příkladů, nejprve východozakarpatské dialekty: едена́ц'ц'ить, едена́цить, едена́ццять, едена́ццить, трина́ц'ц'ить, трина́ццять, ші́снац'ц'ить, ші́сна́ццять, чо́тирина́ц'ц'ить, чо́тирина́цц'ить, є́динна́ц'ц'ить, є́дина́ц'ц'ить, є́денна́ц'ц'ить, є́дена́ц'ц'ить, є́дина́ц'ц'ить, є́дина́ц'ц'ить, є́денна́ц'ц'ить, є́дена́ц'ц'ить, чо́тирина́ц'ц'ить, чо́тирина́ц'ц'ить¹⁵³; západozakarpatské dialekty: едена́дцет, є́денна́цет, є́дена́ц, двана́дцет, петна́ц, ші́сна́дцет, шесна́ц, сьі́мна́дцет, се́демна́ц, дев'ятна́дцет, де́ветна́ц¹⁵⁴; dialekty Haličských Lemků: є́денна́дцет, двана́дцет, двана́йццять, є́дина́йці, є́дена́йці, двана́йці, трина́йці¹⁵⁵; dialekty Baťuků: є́дина́йцц'іт, є́денна́йцц'іт, двана́йцц'іт, трина́йцц'іт, ші́сна́йцц'іт¹⁵⁶ a podolské dialekty: оды́на́дц'іть, п'ятна́дц'іть¹⁵⁷.

Variace tvarů číslovek je také charakteristická pro jihovýchodní dialekty, zejména poltavské a severní, např.: є́динидц'іть, є́дина́ц'іть, є́дина́цц'іть, дина́ццять, є́дена́ццять, двана́дц'іть¹⁵⁸ apod. Je třeba zdůraznit, že v těchto dialektech je u jednotlivých číslovek odlišný přízvuk v porovnání s normativním, např.: оди́на́дццять, чо́ти́рна́дццять.

3.9. Skloňování číslovek *dvacet* a *tricet*

Číslovky двадцять, тридцять se utvořily ze staroruských slovních spojení дѣва десѣти (nominativ duálu) a три десѣте (nominativ plurálu), přičemž u těchto slovních spojení se skloňovala obě

¹⁵² АУМ, т. 2, карта 229

¹⁵³ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 21-22;
Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 46-47

¹⁵⁴ Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 83; Панькевич І. П., *Зазнач. праця*, с. 229

¹⁵⁵ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

¹⁵⁶ Верхратський, І.: *Говір батюків*, Львів 1912, с. 53-54

¹⁵⁷ Див.: АУМ, т. I, карта 50

¹⁵⁸ Вашенко, В. С.: *Зазнач. праця*, с. 47

slova každého slovního spojení, a to části první číslovky v duálu a části druhé číslovky v plurálu. První části každé číslovky (дѣва, три) se vždy shodovaly z druhou částí (десѣть).

Už v 11. století¹⁵⁹ začíná druhou část десѣти a десѣте nahrazovat tvar nominativu singuláru десять. Postupně se mění skloňování uvedených číslovek, buď se dle staré tradice skloňují obě dvě části, nebo jen první, či jen druhá.

Ukrajinské písemné památky nám dokládají výskyt číslovek двадцѣть, тридцѣть, které se nikterak neliší od současných číslovek: тридцѣть коней¹⁶⁰, двадцѣти¹⁶¹. Také tvary, které jsou charakteristické pro jihozápadní dialekty: двадесѣ злот¹⁶², a také jednotlivé tvary, kde poslední element -десѣть nezaznamenal redukci: тридесѣте гроши¹⁶³, тридесѣть гривень¹⁶⁴. V některých památkách se vyskytují paralelní tvary těchto číslovek, např. двадцѣть, тридцѣть i двадесѣть, тридесѣть¹⁶⁵.

Přesto i daleko novější ukrajinské památky fixují v jednotlivých případech složené číslovky двадцѣть, тридцѣть s uchováním samostatnosti posledního elementu десять, např: зъ тридесѣтма значѣйшими персонами¹⁶⁶. To se dá vysvětlit z jedné strany dlouhým procesem přeměny slovních spojení v současné složené číslovky a z druhé strany je to možná dáno tradicí, snahou autorů památek zachovat historický kolorit opisované epochy, poněvadž v 18. století těžko takovéto konstrukce číslovek mohly být živými v jazyce.

V současné ukrajinštině mají číslovky двадцѣть, тридцѣть stejné paradigma jako číslovky п'ять – десять. Charakteristickou zvláštností uvedených číslovek je přízvukná flexe ve všech nepřímých pádech.

Dialekty současné ukrajinštiny si uchovaly i jiné tvary číslovek двадцѣть, тридцѣть. Je to vlastní zejména jihozápadním dialektům, například pro huculský dialekt jsou charakteristické tyto tvary: двацѣть, трецѣть¹⁶⁷; pro dialekt Haličských Lemků: двадцет, двацѣть, тридцет,

¹⁵⁹ Івченко, М. П.: *Зазнач. праця*, с. 68

¹⁶⁰ П., 1398, с. 135

¹⁶¹ ССУМ, I, 1471, с. 286

¹⁶² АО, 1596, с. 87

¹⁶³ Рус., 1408, с. 70

¹⁶⁴ Р., 1458, с. 169

¹⁶⁵ Розмова, XVI, с. 60а

¹⁶⁶ Л. Вел., 1720, с. 257

¹⁶⁷ Кобилянський, Б.: *Зазнач. праця*, с. 56

трицет¹⁶⁸; pro západní zakarpatské dialekty: двадцет, двадцеть,
тридцет¹⁶⁹; pro dialekty Bat'uků: дваицьит, трийцьитъ¹⁷⁰ atd.

3.10. Skloňování číslovek *padesát, šedesát, sedmdesát a osmdesát*

Současné složené číslovky, které vyjadřují pět, šest, sedm a osm desítek byly ve staroruštině slovním spojením пять десіать, шесть десіать, семь десіать, осмь десіать, kde druhá část byla v genitivu plurálu, např.: пѣтдесіат, шестдесіат, семьдесіат, осмьдесіат¹⁷¹.

U uvedených číslovek se mohl skloňovat pouze první komponent п'ять, шість, сім, вісім. Tyto tvary můžeme nalézt v mnoha ukrajinských písemných památkách 14. a 15. století: съ шестью десят¹⁷²; по шести десіать колодь¹⁷³, a také v památkách ze 16. století a novějších: пѣтидесіат злот¹⁷⁴; куль железныхъ...шестьють и осмьдесѣть¹⁷⁵; до пятидесять человекѣ¹⁷⁶. Jsou i takové památky, které fixují tvary, kde se skloňují obě části číslovek п'ятдесят – вісімдесят: болше шестидесѣти тысячей¹⁷⁷. V některých památkách se nachází takové tvary číslovek, kde se skloňuje pouze druhá část: шестьдесіате гроши¹⁷⁸.

V současné ukrajinštině u uvedených číslovek první část ztratila koncovku a vystupuje jako čistý kořen: п'ятдесяти, п'ятдесятьом, п'ятдесятьма. Důležitou roli v tomto procesu sehrály dva faktory. Z jedné strany je to vliv číslovek typu одинадцять, дванадцять, тринадцять, a z druhé strany jde o změnu přízvuku v těchto číslovkových slovních spojeních ve skloňování, kdy je přízvuk na koncovce druhého komponentu: п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́х, п'ятдесятьо́м, п'ятдесятьма́.

V současných východoslovanských jazycích se uvedené číslovky skloňují jako číslovka десять. Pouze v ukrajinštině se skloňuje jen druhá část, ale v ruštině a běloruštině se u uvedených číslovek skloňují obě dvě části: пятидесяти, шестидесяти, пѣцідзесѣці, шасцідзесѣці apod.

¹⁶⁸ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

¹⁶⁹ Верхратський, І.: *Знадобу...*, кн. 2, с. 83

¹⁷⁰ Верхратський, І.: *Говір батюків*, с. 53-54

¹⁷¹ Розмова, XVI, с. 60а

¹⁷² П. 1356, с. 33

¹⁷³ П. 1386-1418, с. 72

¹⁷⁴ АО, 1573, с. 48

¹⁷⁵ Арх. ЮЗР, УП, I, 1552, с. 109

¹⁷⁶ Л. Вел., 1720, с. 64

¹⁷⁷ Л. Вел., 1720, с. 250

¹⁷⁸ Рус., 1408, с. 70

Skloňování uvedených číslovek je podobné skloňování číslovkám typu п'ять, десять, одиннадцать, двадцать. Mají shodné rysy, které vznikly během dlouhé doby následkem unifikace skloňování (zahrnutím číslovky десять do systému skloňování číslovek typu п'ять, zjednodušení složených číslovek одиннадцать – двадцать, тридцать a jejich podobné skloňování s číslovkou typu п'ять).

3.11. Skloňování číslovky čtyřicet

V celém systému složených číslovek východoslovanských jazyků vyjadřující názvy desítek své osobité místo nalézá číslovka označující čtyři desítky - сорок. Ve staroruštině se název pro čtyři desítky vyjadřoval slovním spojením четыре десяти nebo четыре десяти, tudíž způsob tvoření se podobal názvům desítek двадцать, тридцать. Také jiné slovanské jazyky si uchovaly označení čtyři desítky: bulharština - четиридесет, srbština - четрдесет, čeština – čtyřicet, polština – czterdzieści.

Tyto tvary číslovky čtyřicet jsou vedle tvaru сорок uchovány ve staroukrajinských památkách: тисячей четиридесять¹⁷⁹; за соумоу злотых сто чотырдесят¹⁸⁰.

Poprvé se název сорок objevuje v 13. století: сорокъ гривень¹⁸¹. Tentýž tvar сорокъ byl také otisknut v novgorodské památce z březové kůry: сорокъ лисичь. Slovo сорок se skloňovalo jako podstatná jména o-kmenová.

V ukrajinských památkách 14.-15. století a v novějších památkách se objevuje číslovka сорок, avšak nikoli celé její paradigma, ale pouze nominativ, akuzativ a dativ, např: за сорокъ гривень¹⁸², по сороку золотых¹⁸³. Starý tvar číslovky сорок se vyskytoval ve tvaru přídavného jména vztahového - чотырдесятого лѣта¹⁸⁴. Očividně je to dáno tím, že v té době v jazyce nebyl vytvořen odpovídající tvar od číslovky сорок¹⁸⁵.

Na začátku 14. století se slovo сорок častěji objevuje v

¹⁷⁹ Л. Сам., ХУП, с. 159

¹⁸⁰ АО, 1626, с. 169

¹⁸¹ „Русская Правда“ у Новгородській кормчій 1282 р.

¹⁸² П., 1359, с. 34

¹⁸³ Рус., 1489, с. 47

¹⁸⁴ Р., 1440, с. 142

¹⁸⁵ Карпененко, Ю. О.: *Історія східнослов'янського числівника сорок. Питання історії і діалектології східнослов'янських мов*, Наук. зап. Чернівецьк. ун-ту, 1958, т. 31, вип. 7, с. 28

pisemných památkách, dokonce můžeme narazit i na dva paralelní názvy pro čtyři desítky v jedné památce: *сорокъ* a *четыридесіат*¹⁸⁶.

Na vznik číslovky *copok* existuje mnoho pohledů. V současné jazykovědě se zastává názor o prvotním konkrétním významu tohoto slova a to *мішок* (pytel) nebo *сорочка* (košile), který obsahoval čtyřicet sobolích kůží na jeden *козих*¹⁸⁷.

V ukrajinštině, stejně jako v jiných východoslovanských jazycích, se pro označení čtyř desítek ustálila číslovka *copok*. V porovnání s jinými názvy desítek má číslovka *copok*, ale také *дев'яносто* a *сто*, jen dva pádové tvary, jeden pro nominativ a akuzativ, a druhý pro genitiv, dativ, lokál a instrumentál /*copoka*/. Tyto pádové tvary se ustálily v druhé polovině 19. století¹⁸⁸. Jak je vidět, u skloňování číslovky *copok* došlo k unifikaci, při které se projevila tendence eliminovat ohýbání slov.

Přestože se v ukrajinském spisovném jazyce ustálila číslovka *copok*, některé dialekty, zejména jihozápadní, si uchovaly starý název pro čtyři desítky, např.: *штирадцет*, *штирецац*, *штирицац*, *штирацет*, *штырайцет*¹⁸⁹; *чотирдесят*, *четирдесят* a zřídka *copok*¹⁹⁰. Pro tyto dialekty je charakteristické zachování stejného skloňování tohoto slova jako u jiných číslovek¹⁹¹.

Vznik číslovky *copok* je názorný příklad přeměny názvu konkrétního předmětu na abstraktní číselný název.

3.12. Skloňování číslovky *devadesát*

Pro označení devíti desítek se ve staroruštině užívalo slovní spojení *девять десіать*, které bylo následně ve 14. století vytěsněno číslovkou *дев'яносто*. V této podobě si číslovku osvojila ukrajinština a ruština. Běloruština si zachovala číslovku s fonetickými změnami, které jsou pro ní charakteristické /*дзевяноста*/. Současné východoslovanské jazyky na rozdíl od jiných slovanských jazyků nezachovaly starý název

¹⁸⁶ Розмова, XVI, с. 60а

¹⁸⁷ Булаховський, Л. А.: *3 історичних коментарів до української мови*.

Мовознавство, 1951, № 2, с. 65;

Карпенко, Ю. О.: *Історія східнослов'янського числівника сорок*, с. 24-26.

¹⁸⁸ Івченко, М. П.: *Зазнач. праця*, с. 70

¹⁸⁹ Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 83;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 299

¹⁹⁰ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130;

Бевзенко, С. П.: *Історична морфологія...*, с. 244

¹⁹¹ Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 293

pro označení devíti desítek.

V písemných památkách ze 14. a 15. století převažuje číselný název дев'яносто, např.: дев'яносто лѣтъ¹⁹²; девеносто копъ¹⁹³; avšak vyskytoval se u nich i starý tvar: тисіача чотырысте дев'яццать дев'ятого¹⁹⁴ atd. Tento tvar můžeme najít i v pozdějších památkách: дев'ят дес'ят¹⁹⁵.

Zde je nutné zdůraznit, že užití toho či jiného tvaru číslovky je podmíněno teritoriálně, kde byla památka napsána.

Číslovka дев'яносто se ve staroukrajínštině skloňovala jako podstatná jména o-kmenová., ale postupně skloňování zaniklo. Doposud nebyla zodpovězena otázka o vzniku tohoto číselného názvu¹⁹⁶. Zvláště zasluhuje pozornost myšlenka A. I. Sobolevského¹⁹⁷, který obhajoval tvar дев'яносто jako pozůstatek počítání podle devítkové soustavy.

Očividně dříve slovo дев'ять mělo zakončení kmene na konsonant¹⁹⁸, dokládají to na starobylých slovech označující rostliny, jimž se přikládal magický účinek, např. дев'ясил, девесил (bulharsky), dziewiesil (staropolsky), devězil (staročesky), také nevěsilj (srbochorvatsky) a nevesil (česky).

V současné ukrajinštině se staví do protikladu přímé a nepřímé pády, které mají stejné tvary, tudíž byly zachovány pouze dva tvary (дев'яносто, дев'яноста). Toto skloňování je charakteristické i pro ruštinu. Co se týče běloruštiny, následkem ákání se ustálil jeden tvar pro všechny pády.

Ukrajinské dialekty svědčí o tom, že starý tvar číslovky je i nadále používán: дев'їдесять, дев'ядесять¹⁹⁹; дев'едесять, дев'едесет²⁰⁰; дев'ятдесят, дев'ятьдесят²⁰¹; дев'ятдесят, дев'ядисят²⁰²;

¹⁹² П., 1398, с. 33

¹⁹³ Рус., 1487, с. 44

¹⁹⁴ Рус., 1499, с. 63

¹⁹⁵ Розмова, XVI, с. 60а

¹⁹⁶ Булаховський, Л. А.: *З історичних коментарів до української мови. До словотвору числівників*, Мовознавство, 1951, № 9, с. 65;
Бевзенко, С. П.: *Історична морфологія...*, с. 245

¹⁹⁷ Соболевский, А. И.: *Заметки по славянской морфологии*. - slavica, 1927, cz. 5, x3, s. 451-453

¹⁹⁸ *Історія української мови. Морфологія*, К. 1978, с. 218

¹⁹⁹ АУМ, т. 2, карта 230

²⁰⁰ Верхратський, І.: *Говір батюків*, с. 53-54

²⁰¹ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

²⁰² Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 83;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 299

дев'ядесять, дев'ядесят a také дев'яносто²⁰³, zejména v nářečích tzv. věrchňonadboržavských se paralelně používá див'яносто i див'яддисят²⁰⁴.

3.13. Skloňování číslovky *sto*

Současný tvar číslovky *сто* ve východoslovanských jazycích vznikl ze staroruského *съто*. Ve staroruštině číslovka *сто* se skloňovala jako podstatná jména o-kmenová a měl tvary singuláru, plurálu i duálu.

V ukrajinských památkách ze 14. a 15. století se číslovka *сто* skloňuje, např.: тисяч а три ста дев'яносто чотыри ста лѣтъ²⁰⁵; по сту копѣ²⁰⁶; пяти стамъ...человѣкамъ²⁰⁷ apod.

Skloňování této číslovky v současné ukrajinštině zaznamenalo značných změn. Kromě ztráty kategorie čísla se, značně zjednodušilo skloňování, zůstaly pouze dva tvary: *сто* pro nominativ a akuzativ; *ста* pro genitiv, dativ, lokál a instrumentál.

Staré tvary plurálu se v současné ukrajinštině vyskytují s jasnými fonetickými změnami ve složených číslovkách od *двохсот* do *дев'ятисот*: *трьохстах, трьомстам, трьомастами* atd.

Některé ukrajinské dialekty číslovku *сто* nesklonují, zejména vystupuje-li jako komponent složených číslovek označujících stovky, např.: *двасто, тристо, штиристо, пет/пят/сто, шістсто, сьімсто, вісьм сто, девет/девят/сто*²⁰⁸; *двасто, тристо, штырісто, пятсто, шістсто, сьімсто, осемсто, дев'ятсто*²⁰⁹; *двасто, тристо, чотиристо, пятсто, п'ясот, сімсто, двісто, двіста*²¹⁰ atd.

Skloňování číslovky *сто* mělo vliv na skloňování číslovek *сорок* a *дев'яносто*, které také unifikovaly tvary nepřímých pádů, což se projevuje v tendenci unifikovat skloňování analyzované lexikogramatické třídy slov. Tomuto procesu přispívá i to, že v mluveném jazyce především složené číslovky častokrát nejsou

²⁰³ Дзенделівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 23-24, карта 6;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 298

²⁰⁴ Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 47

²⁰⁵ П., 1400, с. 146

²⁰⁶ Рус., 1489, с. 46

²⁰⁷ Л. Вел., 1720, с. 215

²⁰⁸ Верхратський, І.: *Говір батюків*, с. 54

²⁰⁹ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 54

²¹⁰ Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 84;

Дзенделівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 46-47, карти 7,8,9;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 298-299;

Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 47

skloňovány: п'ятсот двадцять семи тисяч дев'ятсот тридцять чотирьох осіб.

3.14. Skloňování číslovek *dvěstě – devětset*

Ve staroruštině u číslovek označujících stovky od двохсот do дев'ятисот se skloňovaly obě dvě části.

Číslovky označující stovky двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот současné ukrajinštiny utvořily jediný systém ohýbání slov, který si zachoval samostatné skloňování složených částí, např.: двохсот, двомстам, трьомстам, двомастами, трьомастами apod.

Tedy, jak u číslovek п'ятдесят – вісімдесят sledujeme jasné spojení obou částí, tak u názvů stovek двісті – дев'ятсот prvotní příznaky slovního spojení vystupují ještě výrazněji.

Proces přeměny dávných několikaslovných složených číslovek v jednoslovné složné číslovky je neoddělitelná součást obecných změn, které mají souvislost s vymezením číslovek v samostatnou lexikogramatickou skupinu slov, a jednoznačně svědčí o zdokonalení gramatické stavby ukrajinského jazyka. Ztrátu etymologické srozumitelnosti jednotlivých složených částí můžeme sledovat především u nominativu a genitivu. A co se týká nepřímých pádů, u nich se velice výrazně projevují příznaky slovního spojení. Proces lexikalizace je podmíněn jak sémantickými, tak i gramatickými faktory, tedy záleží i jak na velikosti čísla, tak i na charakteru sloučení komponentů u složených číslovek²¹¹.

Ve staroruštině existovaly vlastní koncovky pro každou část uvedených číslovek. U číslovky двѣстѣ se skloňovaly obě dvě části v duálu. U číslovek триста, чотириста se obě dvě části skloňovaly v plurálu. U číslovek п'ятсот – дев'ятсот se dříve též skloňovaly obě části, např.: п'яти сътъ, п'яти сътамъ, п'ятью съты.

V ukrajinských památkách ze 14. a 15. století se vyskytují takovéto tvary uvedených číslovek: двѣ стѣ гривень рускихъ²¹²; чотыри ста лѣтъ²¹³; тисяч и три ста дев'яносто осмого лѣта²¹⁴;

²¹¹ Глушкина, С. М.: *Сложные числительные в истории русского языка*. - Учен. Зап. Псков. Пед. Ин-та, 1961, вып. 7, с. 31

²¹² П., 1398, с. 135

²¹³ П., 1400, с. 146

²¹⁴ П., 1398, с. 135

чотыриста²¹⁵ atd.

Jak je vidět z uvedených příkladů, v písemných památkách se číslovka сто nejčastěji vyskytuje v přímých pádech, tvary nepřímých pádů se vyskytovaly jen ojediněle.

Ve zvláštních případech se vyskytly i takové tvary číslovek nazývající stovky, které jsou charakteristické pro západoukrajinské dialekty: за злоты/х/ двѣста²¹⁶; по триде/с/тоу гроші/и/²¹⁷. Tvar триде/с/тоу, který je uvedený v posledním příkladu, se objevil pod vlivem odpovídajícího tvaru číslovky двѣстѣ.

V současné spisovné ukrajinštině se pro označení stovek ustálily složené číslovky двісті – дев'ятсот, u kterých v porovnání se staroruštinou došlo k určitým změnám. Číslovka двісті je spojení pozdějších tvarů číslovky два a plurálu číslovky сто. Číslovky триста a чотиріста zaznamenaly jasné změny v první části, ale ještě výraznější - ve druhé části. A u číslovek п'ятсот – дев'ятсот první část zůstala v základě beze změn, výraznější změny proběhly u druhé části.

Bývalé staroruské slovní spojení označující názvy stovek se celkově nelexikalizovaly. Svědčí o tom zachování samostatného skloňování každé části u uvedených číslovek. Avšak v jihozápadních ukrajinských dialekttech se zachovala specifická číselná pojmenování pro označení stovek, u kterých se často druhý komponent (сто) nemění, např.: два́сто, три́сто, шти́ристо, п'єт/п'ят/сто²¹⁸; два́сто, три́сто, шти́ристо, мє́нє дві́ста, трі́ста, шти́рі́ста, п'ят'стів, ші́стстів, с'ї́мстів, осемстів, дев'ятстів²¹⁹; v západních zakarpatských dialekttech: два́сто, трі́сто, шты́рі́сто, п'ятсто, ші́стсто, седемсто, осемсто, дев'ятсто²²⁰; ve východních zakarpatských dialekttech: два́сто, три́сто, чоты́ристо, п'ят'сто, ші́ст'сто, с'ї́мсто, вус'ямсто, див'ят'сто, мє́нє дві́сто, дві́ста, п'ят'сту, ші́ст'сту, с'ї́моту, вус'ї́мсту /в'ї́сї́мсту, в'ї́с'ямсту/, див'ят'сту; три́ст'їв, чоты́рист'їв, п'ят'ст'їв atd., a také: ші́ста, с'ї́мста²²¹.

²¹⁵ Рус, 1498, с. 62

²¹⁶ АО, 1629, с. 174

²¹⁷ АО, 1637, с. 189

²¹⁸ Верхратський І.: *Говір батюків*, с. 54

²¹⁹ Верхратський І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

²²⁰ Верхратський І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 83

²²¹ Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 1, с. 74;

Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 26-27, карти 7,8,9;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 298-299;

3.15. Skloňování číslovek *tisíc, milión a miliarda*

Číslovky *тисяча, мільйон* a *мільярд* si zachovaly kategorii rodu, čísla, pádu, tudíž se charakterizují morfologickými příznaky jmenného paradigmatu.

Číslovka *тисяча* se ve staroruštině skloňovala v singuláru, plurálu i duálu. V současné ukrajinštině se skloňuje jako podstatné jméno ženského rodu 1. deklinace. Číslovky *мільйон* a *мільярд* se naopak skloňují jako podstatné jméno mužského rodu 2. deklinace.

V lingvistice není jednotný názor na kategoriální kvalifikaci slov *тисяча, мільйон* a *мільярд*. A. A. Reformatskij nepovažuje tato slova za číslovky, především proto, že je jim vlastní číselná korelace²²².

V. V. Vinogradov tvrdí, že číslovka *тисяча* zaujímá přechodné místo mezi podstatnými jmény a číslovkami, avšak více se blíží k číslovkám. Toto slovo má jednak flexi -a, a zároveň má příznaky ženského rodu, avšak má i tvar čísla²²³. Co se týká slov *мільйон* a *мільярд* V. V. Vinogradov uvažuje: „Milión, miliarda a jiné označení velkých veličin nenáleží do kategorie číslovek.“²²⁴

Pokud máme označovat slovní druhy jen podle gramatických kategorií, pak číslovky *тисяча, мільйон* a *мільярд*, je třeba považovat za substantiva, jelikož si zachovaly gramatické kategorie substantiv. Ale číslovkám jako lexikálně gramatické skupině slov, jsou vlastní nejen uvedené příznaky, ale i svérázná sémantika, tvoří totiž přesně vyznačenou a množstevně ohraničenou řadu, ve které má každé slovo své pevné místo. A podle tohoto příznaku do skupiny číslovek náleží i slova *тисяча, мільйон* a *мільярд*.

V památkách jsou uvedeny různé tvary číslovky *тисяча*: *З тисячѣ фряжского серебра*²²⁵; *десять тысячей рублей*²²⁶ atd. Spolu s tvarem genitivu plurálu slova *тисяча*, tedy *тисяч* se používá i tvar *тисячей*. V jedné památce byly zapsány oba dva tvary současně: *болше*

Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 47-48

²²² Реформатский, А.А.: *Зазнач. праця*, с. 386-387

²²³ Виноградов, В.В.: *Зазнач. праця*, с. 237;

Див. Також: Щерба, Л.В.: *О частях речи в русском языке*, Русская речь, Л. 1928, сер. 2, с. 16

²²⁴ Виноградов, В.В.: *Зазнач. праця*, с. 237

²²⁵ П., 1388, с. 81

²²⁶ П., 1322, с. 22

шести тисяч²²⁷ і більше шести тисячей²²⁸. Tvar číslovky тисячей očividně vznikl vlivem genitivu plurálu substantiva typu ніч.

V jihozápadních dialektech se používají různé tvary číslovek тисяча, např.: тисяч, тісяч, тісеч²²⁹; тисяча, тисяч, тісяч, тісіч, тісяш, тішіц, тісече, v těchto dialektech se ve významu nominativu často používá tvar akuzativu тисячу²³⁰; єдна тисяч і єден тисяч, єдна тисяча²³¹; тісяч nebo єден тісяч²³².

3.16. Složené číslovky

Nyní bych se chtěla věnovat složeným číslovkám. Ve staroruštině se složené číslovky skládaly z postupně řazených vyšších a dále nižších číslovek, které se často doplňovaly spojkami a předložkami. Současná ukrajinština pro vyjádření složených číslovek nevyužívá ani spojek ani předložek. Avšak v jihozápadních dialektech současné ukrajinštiny, zejména v dialektech zakarpatské oblasti, se často používá mezi desítkami a jednotkami a mezi stovkami a desítkami u složených číslovek spojka *i* nebo se opakuje předložka²³³.

U složených číslovek se v ukrajinštině od číslovky dvacet jedna skloňují všechny její části. Oproti tomu čeština umožňuje skloňování celého výrazu jako v ukrajinštině, nebo pouze poslední části číslovkového výrazu (*s tisíc osm set devadesát osmi korunami*), a nebo se dokonce celý číslovkový výraz neskloňuje a pád vyjadřuje jméno počítaného předmětu (*s tisíc dvě stě dvacet dva korunami*)²³⁴.

Ve spisovné ruštině se u složených číslovek, stejně jako v češtině, skloňuje každá jejich část, např.: трѣх тысяч шестидесяти восьми книг. Avšak v hovorové ruštině se projevuje tendence skloňovat pouze poslední slovo.

V ukrajinských písemných památkách ze 14. a 15. století se složené číslovky vyskytují ve tvaru vztahových přídavných jmen bez předložek a spojek mezi jednotlivými částmi, např.: тисяча шостсот

²²⁷ Л. Сам, ХУП, с. 194

²²⁸ Л. Сам, ХУП, с. 5

²²⁹ Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 83;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 299

²³⁰ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 20-21;

Панькевич, І. П.: *Зазнач. праця*, с. 298-299

²³¹ Верхратський, І.: *Говір батюків*, с. 54

²³² Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 130

²³³ Дзендзелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 24-25;

Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 48

²³⁴ Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*, ISV nakladatelství, Praha 2000, s. 218

дев'ятого року²³⁵, přesto se doposud často používají složené číslovky ve tvaru základních, často se spojkou nebo předložkou, která se opakuje před každou její částí, např.: по сту и по сороку золотых²³⁶.

V písemné památce „Розмова“²³⁷ ze 16. století se složené číslovky vyjadřovaly velice svérázným způsobem, a to tak, že nižší číslovky se stavěly před vyšší: одинъдвадесят а одинъ два/д/цат, два два/д/ца/т/, три два/д/ца/т/.

V pozdějších památkách se často vyskytovaly případy označení vysokých čísel skloňováním, např.: за соумо/у/ зло/т/ сто и дев'ядеся/т/ бе/з/ дво/х/ злот²³⁸; злоты/х/ двѣстѣ бе/з/ зло/т/ двоу²³⁹; каменных куль сто без одное²⁴⁰. Zbytky podobného vyjadřování vysokých čísel můžeme najít i v některých dialektech současné ukrajinštiny²⁴¹. Pravděpodobně to jsou následky starých způsobů vyjadřování číslovek, které byly vlastní staroruštině a spojeny s vyměřováním, a s mírou obecně²⁴².

Připojení nižších čísel k vyšším pomocí spojek se vyskytuje i v památkách z pozdější doby, např.: своихъ шестьдесятъ и осмъ унѣверсаловъ²⁴³.

U složených číslovek skloňujeme všechny její části, což bylo charakteristické i pro staroukrajínštinu. Avšak v hovorové ukrajinštině se stejně jako v hovorové ruštině skloňuje pouze poslední část složené číslovky, např.: шістсот п'ятдесят дев'ятьох учнів.

3.17. Zlomky

Zlomky se tvoří spojením základní číslovky v nominativu (kromě číslovky один а два, které jsou v ženském rodě) s genitivem plurálu číslovkovým adjektivem vztahovým, např.: три п'ятих, сім дев'ятих. Samozřejmě při skloňování se odlišně skloňuje číslovka označující počet částí (činitel) a komponent označující charakter částí, respektive podíl částí v celku (jmenovatel). Činitel se skloňuje jako klasická základní

²³⁵ АЖ, 1609, с. 21

²³⁶ Рус., 1489, с. 47

²³⁷ с. 60а

²³⁸ АО, 1605, с. 101

²³⁹ АО, 1618, с. 151

²⁴⁰ Арх, ЮЗР, УП, 1, 1552, с. 109

²⁴¹ Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 49

²⁴² Глускина, С. М.: *К истории составных числительных в русском языке*, Учен. зап. Псков. пед. ин-та, 1955, вып. 3, с. 123

²⁴³ Л. Вел., 1720, с. 139

číslovka, a jmenovatel - jako číslovka řadová v plurálu.

Ve skloňování bývalé adjektivní číslovky (два, три, чотири), která vystupuje jako činitel, se v genitivu, lokálu a dativu později uchovaly koncovky -ох, -ом. Jiné číslovky, počínaje číslovkou п'ять, mají v těchto pádech koncovku -и. Číslovky, které jsou jmenovatelem v nominativu a akuzativu, v genitivu a lokálu mají společný tvar, a to genitiv plurálu: дві третіх, двох третіх.

V nepřímých pádech se činitel a jmenovatel postupně shodují: трьом п'ятим, трьома п'ятими apod.

Velice svérázné skloňování mají zlomky, ve kterých se jako činitel vyskytuje číslovka один. Ve všech pádech se činitel shoduje se jmenovatelem v singuláru: одна п'ята, однієї п'ятої, одній п'ятій, одну п'яту, однією п'ятою.

Zlomky пів, півтора, півтори, півтораста v současné ukrajinštině úplně ztratily skloňování. Zejména číslovka пів ztratila schopnost samostatného užití a vystupuje pouze jako slovotvorná část číslovky a nebo jiného slova: півсотні півлистка. Ve složeninách se slovo пів pojí s podstatnými jmény, které jsou vždy v genitivu (півхліба, півсантиметра), avšak ve slovech північ, південь, півтемрява je podstatné jméno v nominativu a část пів nemá význam množstevní, ale význam příslovečného určení. Slovo tohoto typu, která na rozdíl od slov півлистка, півхати (která odpovídají na otázku kolik a neohýbají se) se skloňují (mají kategorii rodu, čísla a pádu) a patří mezi podstatná jména, přídavná jména a přídavná jména slovesná: півзахист, півфінальний, напівшовковий, напівзів'ялий. Místo slova пів se v současné ukrajinštině používá substantivum половина.

Číslovka півтора /півтори/ si zachovala kategorii rodu v nominativu, avšak півтораста zcela ztratila rodové příznaky. Číslovka півтораста /поль + в'тора + с'та/, která se zachovala v ukrajinštině, ruštině i běloruštině, je zbytkem dávného označení stovek s polovinami ve východoslovanských jazycích. Označení desítek s polovinami, které bylo charakteristické pro východoslovanské jazyky, se v současných jazycích nezachovalo.

Číslovka пів se vyskytovala v mnoha ukrajinských památkách ze 14. a 15. století spolu s jinými zlomky, přičemž neodpovídala pravidlům

spojování s jinými slovy: полколоды меду, а полведра, а полбобра, а полтора въска²⁴⁴; поль става²⁴⁵; полрубля серебра²⁴⁶; полтораста семи²⁴⁷.

Ani v pozdějších památkách nebyla jednotu v napsání číslovky пів s jinými slovy: по поль кади меду; по полтретя воза, по поль стога сена, по полугрошу²⁴⁸; польталяра²⁴⁹.

V různých dialektech současné ukrajinštiny, zejména v jihozápadních, jsou známy zlomky півдруге, півтретя a různé varianty těchto tvarů: пудрога, пувдрога, пўдрога, пўвдрога, пўдрага, пудрига, півтритя, пўвтритя, пувтритя, путритя²⁵⁰. V dialektu Haličských Lemků: півдруга, пітора, півтретя, півчетверта, пів пята²⁵¹; a v dialektu Baťuků: півтретя²⁵². Tyto názvy zlomků se zachovaly i v běloruštině, např.: паўтраця, паўчварта, паўпята apod. Rodová diferenciace byla zachována jen ve dvou tvarech, a to v nominativu a akuzativu a v nepřímých pádech /паўтраця – паўтраці/²⁵³.

Zlomky v současné ukrajinštině se mohou vyjadřovat také spojením celých čísel se zlomky, přičemž se vyjadřují pomocí slova цілих nebo spojky і, či slova половина, např.: 7 цілих $\frac{3}{4}$; 5 і $\frac{1}{7}$; 5 з половиною. Právě tak funguje ve skupině zlomků i slovo нуль: 0,5 (нуль цілих і п'ять десятих). Oproti tomu čeština a ruština nepoužívá žádnou spojku, například: 0,01 – nula celá jedna setina, ноль целых одна сотая.

Také je možné vyjadřovat zlomky podstatnými jmény третина, четвертина, десятина, které pochází ještě ze staroruštiny, na rozdíl od takových slov jako п'ятина, осьмина, které se nyní, až na některé dialekty, nepoužívají²⁵⁴, např.: У Верховній Раді СРСР одна п'ята депутатів – молодь віком до 30 років, а в місцевих Радах частка

²⁴⁴ П., 1362-1392, с. 37

²⁴⁵ П., 1359, с. 34

²⁴⁶ Рус., 1460, с. 111

²⁴⁷ П., 1356, с. 33

²⁴⁸ Арх., ЮЗР, УП, 1, 1552, с. 119

²⁴⁹ Л. Сам., XVII, с. 39

²⁵⁰ Дзензелівський, Й. О.: *Зазнач. праця*, с. 39-40;

Верхратський, І.: *Знадоби...*, кн. 2, с. 85

²⁵¹ Верхратський, І.: *Про говір галицьких лемків*, с. 131

²⁵² Верхратський, І.: *Говір батюків*, с. 53

²⁵³ Вярхоу, П.В.: *Зазнач. праця*, с. 31

²⁵⁴ Німчук, В. В.: *Зазнач. праця*, с. 491

молоді ще вища – майже одна третина²⁵⁵. Hodně používanou číslovkou je také číslovka чверть, známá již ve staroukrajínštině, například: чверть року²⁵⁶.

Zajímavé jsou taktéž formální prostředky pro vyjádření číslovek adverbialního typu v ruštině a ukrajinštině. Ukrajinské *poprvé*, *podruhé* a podobně vyjádříme spojením předložky s číslovkou a vznikne nám (-y) вперше, (-y)вдруге, kdežto v ruštině máme dva různé způsoby, jak vyjádřit tyto číslovky: a) pomocí adverbia *впервые*, anebo opisem *в первый раз*. Pro vyjádření číslovek adverbialního typu *za první*, *za druhé* používáme v obou jazycích jiných předpon, v ukrajinštině předponu по- (по-перше, по-друге) a v ruštině předponu в- (во-первых, во-вторых, в-третьих).

Chceme-li v ukrajinštině vyjádřit adverbium *nakolikrát*, musíme na rozdíl od ruštiny použít opisu. V ruštině si vystačíme s adverbiem vzniklým z číslovky pomocí předpony на- (надвое), např.: нарезать торт начетверо. V ukrajinštině musíme použít opisné vyjádření нарізати торт на чотири частини.

---

²⁵⁵ “Ком. України“

²⁵⁶ Л. Сам., XVII, с. 89

4. Závěr

Vymezit kritéria, podle nichž definujeme pojem slovní druh, je velice složitá záležitost. Obecně slovní druh definujeme podle sémantických, morfologických a syntaktických příznaků. Avšak jak sami vidíme, někdy některé příznaky chybějí (například absence skloňování u neskloňných podstatných jmen).

Pro lingvisty, kteří se snažili popsat číslovku v rámci slovních druhů, je zásadní vymezit kritérium, podle něhož vymezují jednotlivé slovní druhy. V souladu s tímto kritériem pak nahlíží číslovku buď jako autonomní slovní druh či zcela naopak – jako skupinu slov, která v gramatikách není vymezena jako číslovka.

K. H. Horodens'ka považuje u číslovky za nejvýraznější příznak její sémantiku. To znamená, že vyzdvihuje její kvantitativní a numerativní funkci, na jejímž základě nahlíží číslovku jako autonomní slovní druh. Z morfologického pohledu v rámci číslovky klade důraz na kategorii pádu, která je specifická oproti podstatným a přídavným jménům svou pestrostí a bohatostí paradigmatu.

Oproti tomu I. R. Vychovancovi nestačí sémantický příznak k tomu, aby uznal autonomnost číslovky. Na základě všech tří příznaků (sémantiko-morfologicko-syntaktických) popírá její samostatnost.

Na základě uvedených úvah a podle vlastního názoru považuji sémantický příznak u číslovky za nejdůležitější, protože díky němu má číslovka nezastupitelnou roli v systému jazyka. Domnívám se, že nejen v matematice, ale i v běžném životě je číslovka zcela nenahraditelná.

Co se týče gramatického hlediska došlo u číslovky k deformaci mnohých morfologických kategorií. Kategorie rodu a čísla se neutralizovaly. Rodové příznaky mají pouze některé číslovky, například нуль, один, одна, одно, (-е), мільйон, мільярд, тисяча (сто v diachronním plánu) a gramatickou kategorii čísla obsahuje pouze číslovka один, v množném čísle – одні (pouze v ojedinělých případech, např. У кімнаті були тільки одні двері).

V souladu s I. R. Vychovancem a K. H. Horodens'kou se domnívám, že je číslovka v syntaktické rovině značně oslabená. Používá se v prisubstantivní pozici, diktuje rekcí a pouze modifikuje význam množného čísla vyjádřeného substantivem. Celek nemluví ve prospěch

číslovky, která, kromě vyjímecných případů (např. двое пришли a v matematice), nemůže stát samostatně.

Co se týče společných rysů a typologických odlišností u číslovky ve slovanských jazycích, a také jejího historického užití a vývoje z gramatického a sémantického hlediska, jsem došla k těmto závěrům.

Ukrajínština prokázala větší schopnost odvozování než čeština a ruština u druhových číslovek, u kterých je schopna tvořit deminutiva. Na rozdíl od ruštiny dokáže tvořit druhové číslovky od více základních číslovek a dokonce od složených číslovek, což sice není normativní, avšak používané v dialektch. Také mají širší spojitelnost oproti češtině či ruštině. U druhových číslovek typu три, троя, троє kvůli menšímu užití zanikla rodová diferenciacce a u číslovek обидва, обидви, обоє byla zachována pouze v přímých pádech, což dokazuje tendenci zjednodušovat různé tvary v jazyce.

Vývoj číslovky dva a její unifikaci pro mužský a střední rod můžeme sledovat již ve staroruštině na základě písemných památek, zajímavé je sledovat podobný vývoj v ukrajinských dialektch, avšak v odlišných obdobích. U této číslovky můžeme sledovat historický vliv duálu nejen v ukrajínštině, ale vyjímecně i v češtině v dativu a instrumentálu– dvěma.

U číslovek tři a čtyři je velice výrazná rodová unifikace, kdy tvar pro ženský a střední rod nahradil mužský rod. Avšak dialekty nám dokazují, že některé staré tvary jsou stále živé. Duálová koncovka u těchto číslovek není, avšak v ukrajínštině byla zachována nejen v normativní ukrajínštině, ale i jejích dialektch. Duál také ovlivňoval přízvuk substantiv stojících za těmito číslovkami, který je stále používán v ukrajinských i ruských dialektch.

Ukrajínština na rozdíl od ruštiny a běloruštiny si zachovala u číslovek 5-10, ale i 20, 30, 50-80 v instrumentálu duálovou koncovku -ма vlivem číslovky (десятьма) a koncovku -ома vlivem číslovek (двома, трьома). Dialekty nám dokazují historický vývoj duálové koncovky, poněvadž se v dialektch vyskytují i původní koncovky. Tyto číslovky nám dokazují jasnou tendenci ve zjednodušení skloňování, což se projevuje ve vzájemném ovlivňování různých strukturně morfologických typů číslovek ve snaze vytvořit shodné tvary nepřímých

pádů, které můžeme postavit do opozice přímým pádům.

Číslovky jedenáct-devatenáct nám dokazují zjednodušení, kdy se číslovková spojení časem přeměnila v jedno slovo a jednotlivé části ztratily samostatnost a také se již neskloňují jednotlivé části, ale jen část poslední.

U číslovek padesát-osmdesát je velice znatelný vliv číslovek одинадцять, дванадцять, тринадцять, který měl za následek zjednodušení skloňování, kdy se v ukrajinštině na rozdíl od ruštiny a běloruštiny skloňuje pouze jejich druhá část -десят. Číslovky se skloňují podle číslovky десять, která se připojila do systému skloňování číslovek typu п'ять. Tudíž je zde velice zřejmý vzájemný vliv číslovek, který měl za následek unifikaci v jejich skloňování.

Číslovka čtyřicet nám dokazuje jasný příklad přeměny konkrétního předmětu na abstraktní číslovku, ale též její dva pádové tvary nám ukazují unifikaci, která představuje tendenci eliminovat ohýbání slov. Avšak dialekty nám dokazují stálé používání starých tvarů pro vyjádření čtyř desítek.

Na rozdíl od číslovky čtyřicet u číslovky devadesát nebyl dokázán jasný původ této číslovky. Avšak u této číslovky můžeme postavit do protikladu přímé a nepřímé pády, pro které byly stejně jako u číslovky čtyřicet zachovány pouze dva tvary.

Číslovka sto nejenže ztratila kategorii čísla, ale také zaznamenala zjednodušení ve skloňování a zachovala si pouze dva tvary, v některých dialektech se číslovka sto dokonce neskloňuje vůbec.

U číslovek dvěstě-devětset jsou velice výrazné příznaky původního slovního spojení stejně jako u číslovek padesát-osmdesát. Avšak na rozdíl od číslovek padesát-osmdesát se u skloňují obě dvě části, avšak v některých ukrajinských dialektech se druhá část číslovky neskloňuje.

U složených číslovek dochází k vypuštění spojek a předložek mezi jednotlivými komponenty, avšak v některých zakarpatských dialektech jsou původní spojky a předložky stále zachovány.

Podařilo se mi prozkoumat vývoj jednotlivých druhů číslovek. Čerpala jsem ze starých písemných památek až po současnou literaturu a popsala jejich použití v současné ukrajinštině a jejích dialektech.

Vydvihla jsem rozdíly u číslovek ve slovanských jazycích.

Došla jsem k závěru, že číslovky nemají tendenci tvořit nové tvary a nová slova, naopak v průběhu vývoje docházelo k zjednodušení jejich paradigmatu a také jejich vzájemné ovlivňování vedlo k unifikaci mnoha tvarů.

5. Seznam zkratek

АЖ – Актова книга Житомирського городського уряду 1609р.
Зберігається в Центральному державному історичному архіві
УРСР у Києві, ф. II, оп. I, од. зб. 5.

Акты Зап. России – Акты, относящиеся к истории Западной России,
собранные и изданные Археографическою комиссиею, т. I
(1340-1506 гг.). Спб., 1846; т. II (1506-1544 гг.). Спб., 1848; т.
III (1544-1587 гг.). Спб., 1848.

Акты Южн. и Зап. России – Акты, относящиеся к истории Южной и
Западной России, собранные и изданные Археографическою
комиссиею, т. I (1361-1598 гг.). Спб., 1863; т. II (1599- 1637
гг.). Спб., 1865.

АО – Акты села Одрехови. - К.: Наук. думка, 1970

Арх. ЮЗП. - Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною
Комиссиею по разбору древних актов. - Киев, 1886.- Ч. 7.
Т. 1.

Буслаев, Граммат. - Историческая грамматика русского языка,
составленная Ф. Буслаевым. Изд. 2-е, переделанное. Ч. I и II.
М., 1863; изд. 3-е, исправленное и дополненное: Этимология.
М., 1868; Синтаксис. М., 1869.

Даль – Пословицы русского народа. Сборник пословиц, поговорок,
речений, присловий, чистоговорок, прибауток, заговорок,
поверий и пр. В. Даля. Издание Общества истории и
древностей российских при Московском университете. М.,
1862 .

Драгоманов – Малорусские народные предания и рассказы. Свод
Михаила Драгоманова. Киев, 1876.

Ипат. Лет. 2 – Летопись по Ипатскому списку. Издание
Археографической комиссии. Спб., 1871.

Кв.-Осн. - Повісті Григорія Квітки-Основ'яненка. Тт. I, II. Издав П.
А. Куліш. Спб., 1858.

Куліш – Записки о Южной Руси. Издал П. Кулиш, т. I. Спб., 1856; т.
II. Спб., 1857.

Лаврент. Лет. - Лаврентьевская летопись. Полное собрание Русских
летописей, изданных Археографическою комиссиею, т. I.
Спб., 1846.

Лаврент. Лет. 2 – Летопись по Лаврентьевскому списку. Издание
Археографической комиссии. Спб., 1872.

- Ломоносов – Российская грамматика Михайла Ломоносова.
Грамматика русского языка академика М. В. Ломоносова, 1755 года. Издана Вторым отделением Академии Наук в воспоминание столетия русской грамматики. Спб., 1855.
- Л. Вел. - Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. Сост. Самуил Величко, бывший канцелярист Войска Запорожского, 1720. - Киев, 1848-1864. - Т. 1-4.
- Л. Сам. - Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник, изд. Киев. врем. комис. для разбора древ. актов. - Киев, 1873
- Метлинский – Народные южнорусские песни. Изд. Амвросия Метлинского. Киев, 1854.
- Miklosich – Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, von Franz Miklosich, I Band, Lautlehre. Wien, 1879; II Band, Stammbildungslehre. Wien, 1875; III Band, Wortbildungslehre. Wien, 1876; IV Band, Syntax. Wien, 1883.
- Новгор. I лет. - Новгородская первая летопись. Полное собрание русских летописей, изданное Археографическою комиссиею, т. III. Спб., 1841.
- Ogonowski – Studien auf dem Gebiete der rutenischen Sprache, von Dr. Emil Ogonowski. Lemberg, 1880.
- П. - Грамоти XIV ст. / Упоряд., вступ. стаття, комент. І словники-показники М. М. Пешак. - К.: Наук. думка, 1974.
- Пам. древ. письм. - Памятники древней письменности.
- Пск. I лет. - Псковская первая летопись. Полное собрание русских летописей, изданное Археографическою комиссиею, т. IV. Спб., 1848.
- Р. - Южнорусские грамоты, собранные Влад. Розовым. - К. 1917. - Т. I.
- Розмова, XVI – Розмова XVI ст. Фотокопія рукопису зберігається в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР.
- Рус. - Українські грамоти XV ст. / Підгот. тексту, вступ. стаття і комент. В. М. Русанівського. - К.: Наук. думка, 1965
- Собр. гос. Грам. - Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной коллегии иностранных дел, ч. I. М., 1813
- ССУМ – Словник староукраїнської мови: В 2 – т. - К.: Наук.думка, 1977-1978. - Т. 1-2.

Supr. - Monumenta linguae paleoslovenicae e codice Suprasliensi. Edidit
F. Miklosich. Vindobonae, 1851.

6. Seznam literatury

- Arpolenko, H. P., Horodens'ka, K. H., Ščerbat'uk, H. Ch.: *Čyslivnyk ukrajins'koji movy*, Naukova dumka, Kyjiv 1980
- Barnetová, V. A kol: *Russkaja grammatika I*, Academia, Praha 1979
- Bevzenko, S. P.: *Istoryčna morfolohija ukrajins'koji movy*, Užhorod 1960
- Bevzenko, S. P.: *Narysy z istoryčnoji hramatyky ukrajins'koji movy. Morfolohija*, Kyjiv 1953
- Bezpaľko, O. P. a kol.: *Istoryčna hramatyka ukrajins'koji movy*, Radjans'ka škola, Kyjiv 1962
- Bezpojasko, O. K., Horodens'ka, K. H., Rusanivs'kyj V. M.: *Hramatyka ukrajins'koji movy*, Lybid', Kyjiv 1993
- Borodickij, V. A.: *Obščij kurs russkoj grammatiki*, 5-oe izdaniye, Moskva Leningrad 1935
- Bulachovs'kyj, L. A.: *Istoryčeskij kommentaryj k russkomu literaturnomu jazyku*, Kyjiv 1958
- Bulachovs'kij, L. A.: *Kurs sučasnoji ukrajins'koji literaturnoji movy*, Kyjiv 1951
- Bulachovs'kyj, L. A.: *Z istoryčnych komentariv do ukrajins'koji movy*, Movoznavstvo 1951
- Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*, ISV nakladatelství, Praha 2000
- Dzendzelivs'kyj, J. O.: *Sposterežennja nad systemoju čyslivnykiv hovirok Zakarpats'koji oblasti*, Nauk. Zap. Užhorod. Universytetu, Užhorod 1956
- Finkel', A. M., Baženov, A. M.: *Sovremennyy russkij literaturnyj jazyk*, Radškola, Kyjiv 1951
- Galkina – Fedoruk, E. M., Gorškova, K. V., Šanskij, N. M.: *Sovremennyy russkij jazyk*, Učpedgiz, Moskva 1957
- Gluskina, S. M.: *K istoriji sostavnych čislitelnych v russkom jazyke*, Učen. zap. Pskov. ped. Instituta, Pskov 1955
- Gluskina, S. M.: *Složnyje čislitel'nyje v istoriji russkogo jazyka*, Učen. zap. Pskov. ped. Instituta, Pskov 1961
- Greč, N. I.: *Praktičeskaja russkaja grammatika*, Sanktpeterburg 1827
- Grepl, M. a kol: *Příruční mluvnice češtiny*, NLN, Praha 2003
- Ivanov, V. V.: *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva 1964

- Ivčenko, M. P.: *Čyslivnyky ukrajins'koji movy*, Kyjiv 1955
- Jakubinskij, L. P.: *Istorija drevnerusskogo jazyka*, Moskva 1953
- Karpenko, J. O.: *Istorija čyslivnyka dva v ukrajins'koji movy*, Nauk. zap. Černivec'k. universytetu 1958
- Karpenko, J. O.: *Istorija schidnoslov'jans'koho čyslivnyka sorok. Pytannja istoriji i dialektolohiji schidnoslov'jans'kich mov*, Nauk. zap. Černivec'k. Universytetu 1958
- Kobyljanskij, B.: *Hucuľs'kyj hovir i joho vidnošennja do hovoru Pokuttja*, Ukrajins'kyj dialektolohičnyj zbirnyk 1928
- Kučerenko, I. K.: *Teoretyčni pytannja hramatyky ukrajins'koji movy: Morfolohija*, Kyjivs'kyj universytet, Kyjiv 1961
- Kurilovič, E.: *Očerki po lingvistike*, Moskva 1962
- Lomonosov, M. V.: *Rossijskaja grammatika*, Imperatorskaja Akademija Nauk, Sanktpeterburg 1755
- Lukina, T. B.: *Do porivnjaľno-istoryčnoho vyvčennja slovotvoru slovjans'kich čyslivnykiv*, Kyjiv 1967
- Marr, N. J.: *Osnovnyje voprosy jazykoznanija*, Gosudarstvennoje social'no-ekonomičeskoje izdatel'stvo, Moskva 1936
- Nimčuk, V. V.: *Slovotvir čyslivnykiv u verchňonadboržavs'kich hovirkach*, Kyjiv 1961
- Ondrus, P.: *Město čislitel'nych v systeme častej řeči*, Jazykoznanije v Čechoslovakiji, sb., pod red. Širokovej A. G., Progress, Moskva 1978
- Paňkevič, I. P.: *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusi i sumižnych oblastej*, Praha 1938
- Pavskij, G. P.: *Filologičeskija nabljudenija nad sostavom russkogo jazyka. Razsuždenije vtoroje, otdeľenije vtoroje, Ob imenach prilagatel'nych, čislitel'nych i o městoimenijach*, vtoroje izdanije, Sanktpeterburg 1850
- Peškovskij, A. M.: *Russkij sintaksis v naučnom osveščeniji*, 7-oe izdanije, Moskva 1956
- Peteron, M. N.: *Russkij jazyk*, Moskva Leningrad 1952
- Ponomariv, O. D.: *Sučasna ukrajins'ka mova*, Lybid', Kyjiv 2001
- Potebnja, A. A.: *Iz zapisok po russkoj grammatike IV: Glagol. Mestoimenije. Čislitel'noe. Predlog*, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva Leningrad 1941

- Sobolevskij, A. I.: *Zametky po slovjanskoj morfolohiji*, Slavia 1927
- Suprun, A. E.: *Slavjansije čislitel'nyje: Stanovlenije čislitel'nych kak osoboj časti reči*, izdatel'stvo Belorusskogo instituta, Minsk 1969
- Ščerba, L. V.: *O častjach reči v russkom jazyke*, Russkaja reč, Leningrad 1928
- Verchrats'kyj, I.: *Hovir batjukiv*, L'viv 1912
- Verchrats'kyj, I.: *Pro hovir halyc'kych lemків*, L'viv 1902
- Verchrats'kyj, I.: *Znadohy do piznannja uhors'ko-rus'kych hovoriv*, L'viv 1899
- Vinogradov, V. V.: *Russkij jazyk: Grammatičeskoje učenije o slove*, Moskva 1986
- Vinogradov, V. V.: *Russkij jazyk*, Moskva Leningrad 1972
- Vjarchou, P. V.: *Ličabnik u belaruskaj move*, Minsk 1961
- Vychovanec', I. R.: *Častyny movy v semantyko-hramatyčnomu aspekti*, Kyjiv 1988
- Zubkov, M.H.: *Ukrajins'ka mova: Universal'nyj dovidnyk*, Škola, Charkiv 2005